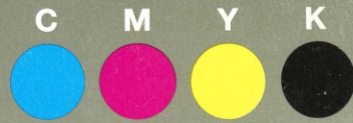

Grey Scale #13

DANES-PICTA.COM

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO WP
im. gen. broni Karola Świerczewskiego

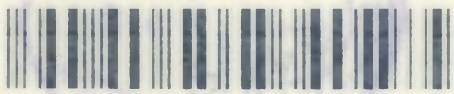
KATEDRA STRATEGII

26

Niektóre problemy rozbrojenia
(Zarys kroniki rokowań rozbrojeniowych)

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/177

05-000961-003-0

WARSZAWA

1978

12886

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO WP
im. gen. broni Karola Świerczewskiego

KATEDRA STRATEGII

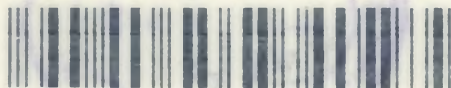
26

Niektóre problemy rozbrojenia
(Zarys kroniki rokowań rozbrojeniowych)

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej

S/177

05-000961-003-0

WARSZAWA

1978

12886

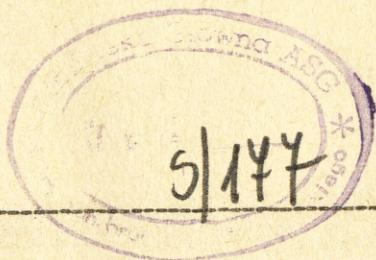
AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO WP
im. gen. broni K. Świerczewskiego

KATEDRA STRATEGII

NIEKTÓRE PROBLEMY ROZBROJENIA

/Zarys kroniki rokowań rozbrojeniowych/

WARSZAWA

1978 r.

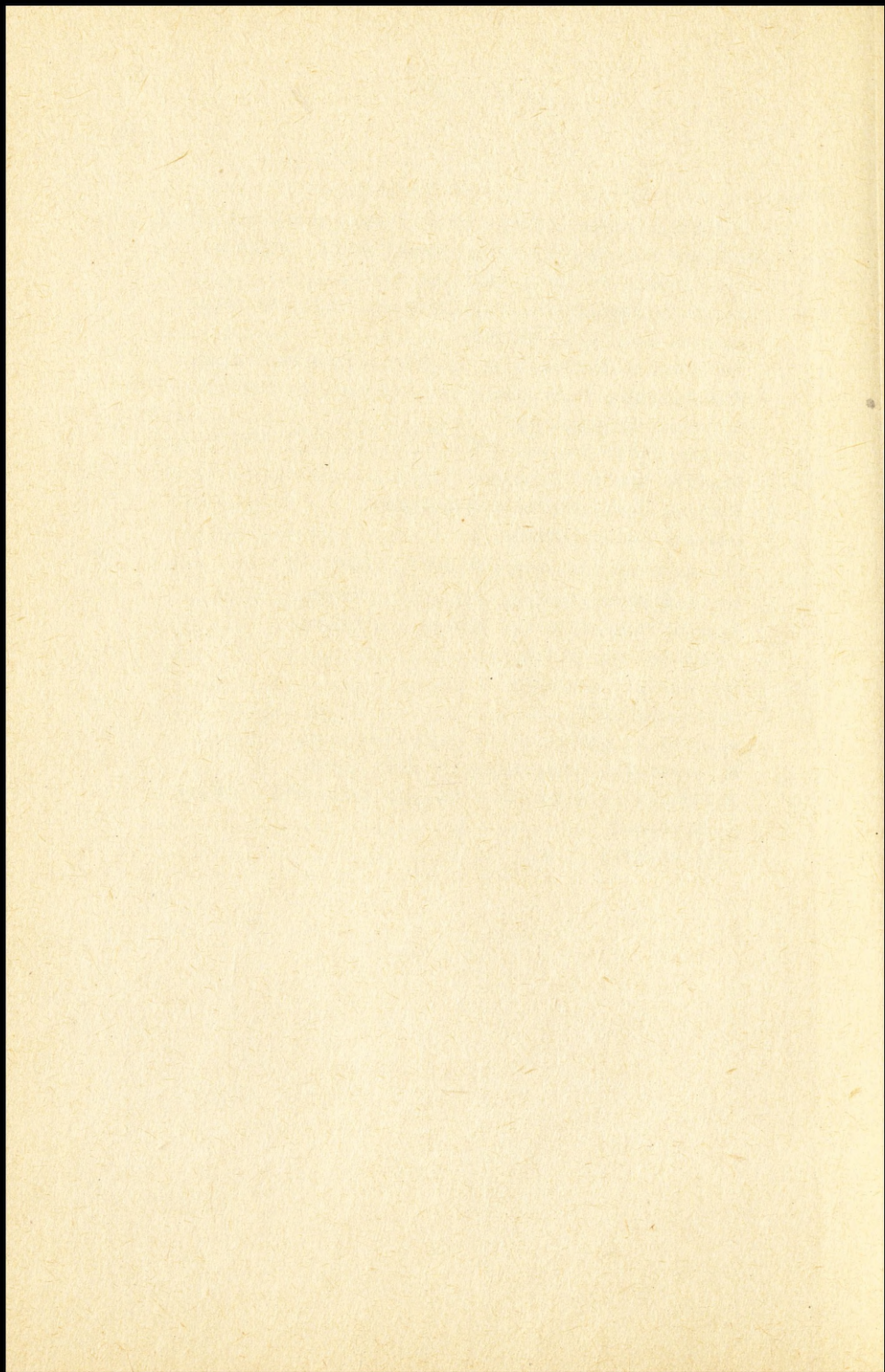
2382

Opracował: płk w st. spocz. dr K. JAGIEŁŁO

SPIS TRESCI

Str.

Wstęp	5
1. Tendencje rozbrojeniowe do pierwszej wojny światowej ..	8
2. Problemy rozbrojenia po pierwszej wojnie światowej ..	13
2.1. Rozbrojenia na forum Ligi Narodów.....	13
2.2. Problemy rozbrojenia /ograniczenia zbrojeń/ rozpa- trywane poza Ligą Narodów	18
3. Problemy rozbrojenia po drugiej wojnie światowej....	24
3.1. Problematyka rozbrojenia rozpatrywana na Zgroma- dzeniach Ogólnych ONZ	25 42
3.2. Organa rozbrojeniowe ONZ	42
3.2.1. Komisja Energii Atomowej	45
3.2.2. Komisja Zbrojeń Konwencjonalnych	48
3.2.3. Komisja Rozbrojeniowa ONZ	52
3.3. Organa rozbrojeniowe nie podlegające ONZ	52
3.3.1. Komitet Rozbrojeniowy Dziesięciu Państw	55
3.3.2. Komitet Rozbrojeniowy Osiemnastu Państw	58
- Komitet Rozbrojeniowy	58
3.3.3. Rokowania wiedeńskie	63
3.3.4. Rokowania SALT	65
4. Ważniejsze porozumienia rozbrojeniowe	68
4.1. Wielostronne porozumienia rozbrojeniowe	70
4.2. Porozumienia dwustronne Związek Radziecki - Stany Zjednoczone	70
Bibliografia	72

WSTĘP

Wojna jest zjawiskiem, które pojawiło się na określonym szczeblu społecznego rozwoju ludzkości, związanym z powstaniem własności prywatnej i podziału klasowego. Marksizm-leninizm uczy, że wojna nie jest czymś przypadkowym, lecz jest produktem społeczeństwa klasowego, że każda wojna związana jest z polityką danego państwa, z polityką klasy panującej. Związki między wojną a polityką już w XVIII w. dostrzegał Lloyd. Jednak określenie wojny jako kontynuacji polityki środkami przemocy sformułował dopiero Clausewitz na początku XIX wieku. Ale uważał on, że wojna jest jedynie kontynuacją polityki zagranicznej danego państwa. Punktem wyjścia natomiast dla marksistowsko-leninowskiej analizy problemu wojny jest przede wszystkim związek między wojną, polityką zewnętrzną, polityką wewnętrzną i walką klas.

"Wojna - pisał Lenin - to kontynuowanie polityki innymi środkami. Każda wojna jest nierozzerwalnie związana z tym ustrojem politycznym, z którego wynika. Tę samą politykę, którą dane państwo, dana klasa w granicach tego państwa uprawiała przez dłuższy czas przed wojną, w sposób nieuchronny i nieunikniony kontynuuje ta sama klasa podczas wojny, zmieniawszy tylko formę działania. Wojna jest nie tylko kontynuacją polityki, lecz również jej podsumowaniem"^{x/}.

Wojna towarzyszyła ludzkości przez wiele stuleci. Równocześnie przez wieki kształtował się i rozwijał odruch społeczny - protest przeciwko wojnie. Ale dopiero powstanie przesłanek powstania nowego ustroju społecznego - socjalizmu stworzyło możliwość ujęcia fali żywiołowego protestu w konkretne formy walki politycznej przeciwko wojnie. Walka mas pracujących i postępy socjalizmu w świecie stworzyły szeroką i dobrze zorganizowaną bazę społeczną walki o pokój. Na przełomie XIX i XX wieku socjalistyczne partie i ugrupowania - jako pierwszy liczący się ruch społeczny - wyraźnie wysunęły w swoich programach hasło wyeliminowania wojny z życia społecznego. K. Marks pisał:

"... Niechaj klasa robotnicza wkroczy nareszcie na widownię dziejową nie jako pokorna świta, lecz jako samodzielna siła, która

x/ W. Lenin: Dzieła, t.24, Warszawa 1952, s.419.

świadoma jest swej odpowiedzialności i potrafi nakazać pokój, kiedy ci, którzy chcą być jej władcami, nawołują do wojny^{x/}. Ale do roku 1917 wszystkie projekty dotyczące wyeliminowania wojny z życia ludzkości były pozbawione autorytetu państwowego.

Dopiero Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa dała wyraz stanowisku klasy robotniczej wobec wojny. Stworzone w jej wyniku pierwsze w świecie państwo robotników i chłopów w Dekrecie o Pokoju z 1917 roku proklamowało zasadę pokoju bez zaborów i kontrybucji. Tak więc po raz pierwszy w dziejach ludzkości młode socjalistyczne państwo uczyniło problem pokoju i rozbrojenia składową częścią oficjalnej polityki państwowej. Historia w całej rozciągłości potwierdziła tezę marksizmu-leninizmu o tym, że wojnę można całkowicie wyeliminować z życia społeczeństw, że mogą one rozwijać się w pokoju.

Prawo międzynarodowe pojęcie pokoju definiuje jako: "normalny stan stosunków między państwami, zapewniający korzystne warunki do życia, pracy i rozwoju ludzkości"^{xx/}. Państwa socjalistyczne uważają sprawę utrzymania pokoju za najważniejsze zadanie swej polityki zagranicznej. Dają temu wyraz w licznych inicjatywach zmierzających do częściowego, a następnie całkowitego rozbrojenia - jako rękojmi utrzymania pokoju.

"Rozbrojenie oznacza - "podjęcie przez państwa działań odwrotnego do rozbrojenia, a więc kroków związanych z ograniczeniem, redukcją i eliminacją narodowych zbrojeń i sił zbrojnych"^{xxx/}. O znaczeniu rozbrojenia dla ludzkości W.Lenin mówił: ... żądanie rozbrojenia jest najbardziej jasnym najbardziej zdecydowanym, najbardziej konsekwentnym wyrazem walki z wszelkim militarystycznym i z wszelką wojną"^{xxxx/}.

Tendencje rozbrojeniowe pojawiały się w XVI wieku i rozwijały się w miarę rozwoju stosunków społeczno-ekonomicznych do czasów współczesnych. Jednak rokowania rozbrojeniowe stały się jednym z najważniejszych zjawisk życia międzynarodowego do

x/ K.Marks, F.Engels: Dzieła, t.16, Warszawa 1968, s.398.

xx/ MEW. Hasło: pokój. Warszawa 1970, s.656-657.

xxx/ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 1378/XIV/ z 20.XI.

1959 r. patrz: Andrzej Tawpik: Bezpieczeństwo międzynarodowe a rozbrojenie. Warszawa 1970, s.9.

xxxx/ W.I.Lenin: Marks, Engels, marksizm. Warszawa 1949, s.327.

piero w XX wieku. W warunkach współczesnych, wobec istnienia broni jądrowej i termojądrowej oraz środków jej przenoszenia na odległość nieograniczoną, wybuch wojny grozi zagładą ludzkości. Stąd po drugiej wojnie światowej rokowania w sprawie rozbrojenia nabrały szczególnej wagi.

Już ponad 33 lata od zakończenia drugiej wojny światowej prowadzone są rokowania w kwestii rozbrojenia, bezpieczeństwa międzynarodowego i zachowania pokoju na świecie.

Rozbrojenie, bezpieczeństwo, międzynarodowe oraz walka o pokój są tematem wielu artykułów i rozpraw, w których podawano analizie całokształt tych zagadnień. Z tej też racji niniejsze opracowanie nie pretenduje do analitycznego ujęcia problemu rozbrojenia. Ma ono stanowić jedynie próbę chronologicznego przedstawienia rokowań rozbrojeniowych, być swego rodzaju zarysem kroniki rozbrojenia i przewodnikiem po obszernej bibliografii tego problemu.

I. TENDENCJE ROZBROJENIOWE DO PIERWSZEJ WOJNY ŚWIATOWEJ

W społeczeństwach opartych na własności prywatnej i podziale klasowym wojna przez klasy posiadające była uważana za rzecz naturalną i nieuniknioną. Siły zbrojne były nie tylko podstawą samoobrony państw i narodów, ale i głównym narzędziem podbojów, wzrostu bogactwa, zwiększenia siły roboczej oraz surowców. Wojna i rzemiosło wojenne w tych warunkach były uważane za najważniejsze, najbardziej chlubne zajęcie klas panujących. Nic więc dziwnego, że w społeczeństwach epoki niewolnictwa, feudalizmu i kapitalizmu głosy protestu przeciwko wojnie były bardzo nieliczne i niesmiałe. Głosy jednostek występujących przeciwko wojnie pozostawały zazwyczaj bez jakiegokolwiek echa.

Wojna jest jednak zjawiskiem dwustronnym. Jedne państwa i jego klasy panujące wyciągały z niej korzyść, bogaciły się, inne zaś cierpiały jej okropności. Natomiast ciężar wojny w obu sytuacjach ponosiły klasy uciskane. One to ponosiły koszty utrzymania sił zbrojnych, na ich barki spadał ciężar kontrybucji i innych wydatków związanych z prowadzeniem wojny.

Niektórzy badacze problemu do najwcześniejszych zwolenników pacyfizmu zaliczają dominikanina Francisco Vittoria, który w swej rozprawie z 1550 r. "O prawie wojny" ostro występuje przeciwko niej. Jest rzeczą naturalną, że pierwsze rozprawy antywojenne wyszły z pod pióra duchownych. Byli oni bowiem najbardziej oświeconą warstwą społeczeństwa średniowiecznego i jednocześnie korzystali ze swoistej autonomii. Będąc poza zasięgiem władzy państwowej z większą swobodą mogli wypowiadać się przeciwko wojnie. Natomiast sam kościół jako instytucja nie przeciwstawiał się podbojom terytorialnym i wojnom wręcz odwrotnie - popierał je wszędzie tam, gdzie spodziewał się rozszerzyć swoje panowanie, nawet za pomocą oręża^{x/}.

Na późniejszym etapie rozwoju stosunków społecznych w Europie, mianowicie w XVI-XVII w., pojawiają się antywojenne traktaty i rozprawy pisane już przez osoby nie należące do sta-

x/ Patrz: Krucjaty, Encyklopedia Powszechna, t.2, PWN, Warszawa 1974, s.610.

nu duchownego. Początkowo ich autorzy występują nie tyle przeciwko wojnie jako takiej, ile propagują obowiązek przestrzegania przez walczące strony szeregu norm, które ich zdaniem miały zmniejszyć okrucieństwa, cierpienia i zniszczenia przez wojnę powodowane. Tej treści traktat holenderskiego prawnika Hugo Gracjusza "O prawie pokoju i wojny" opublikowany w 1625 r. Jednak pierwszym praktycznym krokiem naprzód był dopiero tzw. System Westfalski powołany do życia na mocy układów z Muster i Osnabruck w 1648 r. Układy te stwierdzały zasadę równości państw i obowiązek poszanowania przez nie "pokoju powszechnego". Układy te były bodajże pierwszą w historii ludzkości próbą utworzenia systemu zbiorowego bezpieczeństwa, opartego na wyrzeczeniu się przez państwa prawa uciekania do siły i potępieniu wojny jako instrumentu polityki narodowej. Zasięg tego systemu był jednak ograniczony i nie wytrzymał próby czasu^{x/}.

W 1707 r. Saint-Pierre publikuje rozprawę pt.: "Projekt wiecznego pokoju w Europie", w której proponuje panującym zmniejszenie wydatków na wojsko, zobowiązuje ich do rozwiązywania sporów terytorialnych drogą mediacji, radykalnie głosi niezbędnosć zakazu prowadzenia wojen. Proponuje on również zastosowanie sankcji wobec monarchów nie stosujących się do podjętych zobowiązań, łącznie z możliwością wypędzenia ich z Europy.

O świecie bez wojen myślą i piszą następnie tacy myśliciele, jak: Kant, Montesquieu, Voltaire, Rousseau i inni.

W roku 1789 Anglik Bentham w swojej rozprawie "Plan powszechnego pokoju" wysunął ideę powszechnego rozbrojenia, wyrzeczenia się przez Anglię kolonii i oparcia stosunków międzynarodowych na zasadach wolnego handlu. W Ameryce Penn i Franklin głoszą konieczność podjęcia kroków zaradczych i porozumienia się w sprawie zmniejszenia liczebności armii.

W tym duchu wypowiadał się również polski pisarz polityczny u schyłku XVIII wieku Hieronim Stroynowski w swej książce "Nauka Prawa Przyrodzonego, Politycznego, Ekonomiki Politycznej i Prawa Narodów", a później król Polski Stanisław Leszczyński i książę Adam Czartoryski^{xx/}.

x/ Eugeniusz Pióntek: Prawo pierwotne. Prawo i Życie, nr 18, 1978 r.

xx/ Eugeniusz Pióntek: Prawo pierwotne. Prawo i Życie, nr 18, 1978 r.

Idee pacyfistów XVIII i pierwszej połowy XIX wieku z czasem zaczęły znajdować pewien realny grunt w postaci pierwszych rządowych inicjatyw, a nawet porozumień przewidujących ograniczenie zbrojeń.

Za pierwszą rządową inicjatywę ograniczenia zbrojeń uważa się propozycję kanclerza Austrii, Kaunitza, który po zakończeniu wojny siedmioletniej /1756-63/ wystąpił pod adresem Prus z propozycją zredukowania o $\frac{3}{4}$ liczebności wojsk obu państw. Propozycję tę w 1769 roku ponowił cesarz Józef II. W obu wypadkach Prusy ją odrzuciły.

Natomiast inni europejscy uczestnicy wojny siedmioletniej - Anglia i Francja - podpisały w 1787 roku ugodę, w której zobowiązały się do utrzymywania swych zbrojeń morskich na poziomie okresu pokojowego. Niestety porozumienie to szybko zostało zapomniane.

W pierwszej połowie XIX wieku kontynent amerykański dostarcza kilku przykładów porozumień w sprawie redukcji wojsk i zbrojeń. W roku 1817 została podpisana Konwencja Rush-Bagot, która kończy 3-letnią wojnę Anglii ze Stanami Zjednoczonymi w rejonie Wielkich Jezior. Zgodnie z tą konwencją strony zobowiązały się utrzymywać tylko po jednym statku o wyporności 100 BRT na jeziorach Ontario i Champlain oraz nie więcej niż po dwa statki o tej samej wyporności na Górnych Jeziorach. Statki miały być uzbrojone nie więcej niż w jedno 18-funtowe działo. Ponadto Anglia zgodziła się na rozmontowanie na tych jeziorach pozostałych statków, gwarantując, że nie będzie budować i zbroić nowych.

W 1829 roku dochodzi do podpisania traktatów rozbrojeniowych pomiędzy Kolumbią i Peru, a w 1831 r. pomiędzy Peru i Boliwią oraz Brazylią i Argentyną. Oba porozumienia dotyczyły ograniczenia liczebności wojsk lądowych. Układ pomiędzy Peru i Boliwią przewidywał kontrolę wykonania jego postanowień przez wyznaczonych w tym celu inspektorów.

W dwadzieścia pięć lat później dochodzi w Europie, w wyniku wojny krymskiej /1854-1856/ do demilitaryzacji Morza Czarnego. Na mocy traktatu paryskiego z 30.III.1856 r. narzuconego Rosji i Turcji przez Anglię i Austrię ustalono zamknięcie Dardaneli i Bosforu dla okrętów wojennych wszystkich państw. Prócz tego Rosja i Turcja pozbawione zostały prawa utrzymywania

flot wojennych, arsenałów i umocnień nadbrzeżnych w tym rejonie. Żywot wspomnianego traktatu był krótki. Rosja korzystając z osłabienia Francji w 1870 r. wypowiedziała traktat i rozpoczyna budowę floty wojennej oraz umocnień w rejonie Morza Czarnego.

Ostatnie lata XIX w. cechuje zrewolucjonizowanie środków walki oraz zwiększenie wydatków na zbrojenia i utrzymanie armii. Na ten okres przypada działalność twórców naukowego socjalizmu. K. Marks i F. Engels, którzy w swoich pracach ujawniają rzeczywiste cele wojen prowadzonych przez burżuazję, ich klasowy charakter, rysują realną wizję świata bez wojen, uzasadniają podstawy jego egzystencji. K. Marks pisał: "... W przeciwieństwie do starego społeczeństwa z jego ekonomiczną nędzą i politycznym obłędem, powstaje nowe społeczeństwo, którego międzynarodową zasadą będzie pokój, bo wśród wszystkich narodów zapanuje jedna zasada - praca"^{x/}. Zaś F. Engels nazwał rozbrojenie "rękojmią pokoju" i wzywał do walki o nie^{xx/}.

W sytuacji, gdy w Europie w przerażającym tempie rosły zbrojenia i, z drugiej strony rosła powszechnie odczuwalna opozycja mas przeciwko przygotowaniom do wojny, czynniki oficjalne mocarstw europejskich widzą potrzebę pewnego ich ograniczenia. W związku z tym rząd Anglii kilkakrotnie proponował Prusom posunięcia ograniczające nieco zbrojenia. W 1863 roku Napoleon III wystąpił z inicjatywą zwołania kongresu poświęconego rozbrojeniu. Inicjatywy te jednak zostały odrzucone przez pozostałych monarchów europejskich.

Dopiero w maju 1899 roku z inicjatywy dyplomacji rosyjskiej w Hadze zbiera się I Konferencja Pokojowa^{xxx/}. Jej celem

x/ K. Marks: Pierwsza odezwa Rady Generalnej Międzynarodowego Stowarzyszenia Robotników w sprawie wojny prusko-francuskiej. Marks, Engels. Dzieła wybrane, t.1, KiW, Warszawa 1949, s.460.

xx/ K. Marks, Fryderyk Engels: Dzieła, t.22, W-wa 1971, s.22.
xxx/ Włodzimierz Wieczorek: Rozbrojenie - teoria i praktyka. KiW Warszawa, 1968, s.35. Tem społeczno-politycznym tej konferencji był niespotykany dotąd wzrost fali masowych protestów przeciwko wojnie. Rewolucja techniczna owego okresu pozwalała przypuszczać, że straty materialne i ludzkie w nowożytnej wojnie będą większe od strat poniesionych w wojnie krymskiej. Rosja wystąpiła z inicjatywą zwołania konferencji z myślą o ograniczeniu zbrojeń jej sąsiadów /głównie Austrii/, by zrównać ich siły z dużo słabszymi siłami rosyjskimi".

było rozważenie możliwości redukcji nadmiernych zbrojeń oraz poszukiwanie możliwości zapobiegania zatargom pomiędzy państwami przy pomocy istniejących środków mediacji pokojowej. Wobec rozbieżności interesów mocarstw europejskich konferencja nie osiągnęła założonych celów. W wyniku jej obrad 23.VI.1899 roku podpisano jedynie trzy następujące deklaracje:

1/ Zakaz na okres 5 lat zrzucania pocisków i materiałów wybuchowych z balonów i za pomocą innych sposobów.

2/ Zakaz używania pocisków, których celem jest wydzielenie gazów trujących lub duszących.

3/ Zakaz używania pocisków rozpraszających się lub rozszerzających w ludzkim ciele.

W roku 1907 doszło do II Haskiej Konferencji Pokojowej. Na tej konferencji nie rozpatrywano spraw ograniczenia zbrojeń. Konferencja cały swój wysiłek skupiła na dalszym usystematyzowaniu reguł i zwyczajów prowadzenia przyszłej wojny.

Tak więc obie konferencje pokojowe nie zahamowały wyścigu zbrojeń. Skutek - wybuch I wojny światowej z 10 milionami zabitych, milionami rannych i inwalidów, nie licząc strat materialnych.

2. PROBLEMY ROZBROJENIA PO PIERWSZEJ WOJNIE ŚWIATOWEJ

2.1. Rozbrojenie na forum Ligi Narodów

Zwycięstwo Wielkiej Rewolucji Październikowej było - jak stwierdził W. Lenin - pierwszym "zwycięstwem sprawy zlikwidowania wojny"^{x/}. Dekret o pokoju z 8.XI.1917 r. zapoczątkował walkę o przebudowę stosunków międzynarodowych na zasadach pokojowego współistnienia państw o odmiennych ustrojach społecznych, a jej częścią składową była walka o rozbrojenie.

Państwo radzieckie nie szczędziło wysiłków, aby osiągnąć postęp w rozwiązaniu tego problemu, mimo że było ono w tym okresie osamotnione w walce z narastającą groźbą wojny i nie-
pochamowanym wyścigiem zbrojeń^{xx/}.

W okresie międzywojennym sprawami pokoju i rozbrojenia miała zajmować się Liga Narodów, utworzona z inicjatywy prezydenta USA T.W. Wilsona na konferencji w Paryżu w 1919 r. Liczba członków Ligi Narodów zmieniała się: na początku 1920 r. w jej skład wchodziło 42 państwa, w 1924 r. do Ligi należało 54 państwa, a w 1937 r. - 58 państw. Natomiast w 1940 r. Liga Narodów liczyła 43 państwa, a w 1943 r. tylko 10 państw. Stany Zjednoczone nie należały do Ligi Narodów, gdyż Kongres nie ratyfikował Paktu Ligi Narodów.

Głównymi organami Ligi Narodów były: Zgromadzenie, Rada LN i Sekretariat z siedzibą w Genewie. Liga Narodów posiadała swój organ sądowy i opiniodawczy w postaci Stałego Trybunału Sprawiedliwości międzynarodowej w Hadze. Celem Ligi Narodów było pokojowe rozstrzygnięcie sporów między jej członkami i zapobieganie wojnom oraz rozwijanie współpracy między narodami. Podstawę działalności tej międzynarodowej organizacji stanowił Fakt Ligi Narodów^{xxx/}, który nie przewidywał ścisłego rozgraniczenia kompetencji między Zgromadzeniem a Radą, co w konsekwencji hamowało skuteczność działania tego międzynarodowego organu.

Podstawą debat nad rozbrojeniem miał stanowić art.8 Paktu Ligi Narodów^{xxxx/}. Pod naciskiem zwycięskich mocarstw

x/ W.I. Lenin: Dzieła, t.33. Warszawa 1957, s.40.

xx/ Mikołaj Lebedzew: Nowy etap stosunków międzynarodowych. Warszawa 1978, s.22-25; 136-138.

xxx/ Tekst Paktu LN patrz: Edmund Jan Osmańczyk. Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ. Warszawa 1974, s.645-647.

xxxx/ Włodzimierz Wiczorek: Rozbrojenie - teoria i praktyka. Warszawa 1968, s.37-40.

/Stany Zjednoczone, Anglia, Francja, Włochy, Japonia/ sprawę redukcji armii i zbrojeń we wspomnianym dokumencie sformułowano bardzo mgliście. Sformułowanie art.8 pkt.1 Paktu Ligi Narodów odbiegało nawet od 4 punktu orędzia Wilsona, głoszącego, że "zbrojenia każdego narodu zostaną zredukowane do minimum, które da się pogodzić z bezpieczeństwem wewnętrznym"^{x/}.

Postanowienia Paktu LN odzwierciedlały sprzeczności w łonie kapitalizmu i były próbą narzucenia ograniczeń w dziedzinie zbrojeń słabszym i mniejszym państwom przy jednoczesnych staraniach mocarstw, o utrzymanie swej przewagi wojskowej i politycznej.

W ramach Ligi Narodów zostały utworzone trzy organy z urzędu zajmujące się problemem rozbrojenia: Komisje na sesjach Zgromadzenia; Stała Komisja Doradcza do spraw Wojskowych, Morskich i Powietrznych; Tymczasowa Komisja Mieszana do spraw Redukcji Zbrojeń. W późniejszych latach nastąpiła reorganizacja, w wyniku której powołano Komisję Przygotowawczą Światowej Konferencji Rozbrojeniowej.

Do ważniejszych osiągnięć Ligi Narodów w dziedzinie rozbrojenia w latach 1920-25 zalicza się dwa Protokoły Genewskie.

Pierwszy z nich został uchwalony 2.X.1924 r. w Genewie na V Sesji Zgromadzenia LN. Protokół ten obok ogólnego potępienia wojny zobowiązywał sygnatariuszy do załatwiania sporów poprzez arbitraż, stworzenia systemu bezpieczeństwa zbiorowego oraz do redukcji zbrojeń. Protokół ten nie wszedł jednak w życie, choć podpisało go 19 państw, m.in. Polska, Francja, Niemcy, ponieważ odrzucił go nowy konserwatywny rząd Wielkiej Brytanii.

Na tejże sesji postanowiono zwołać w drugiej połowie 1925 r. Światową Konferencję Rozbrojeniową.

Tymczasem Anglia zmienia orientację swojej polityki zagranicznej. Wysiłek dyplomacji angielskiej skupił się na organizacji regionalnego bloku w Europie, rzekomo "dla zapewnienia bezpieczeństwa", a w rzeczywistości dla zahamowania wzrostu wpływów ZSRR na tym kontynencie. Zwrot ten spowodował odrzuce-

x/ 14 punktów Wilsona patrz: Edmund Jan Osmańczyk. Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ. Warszawa 1974, s.987. Geneza i cele orędzia Wilsona patrz: Mikołaj Lebiejew: Nowy etap stosunków międzynarodowych. Warszawa 1978, s.24-25.

nie przez Anglię Protokołu Genewskiego z 1924 r., a tym samym i odroczenie terminu zwołania Światowej Konferencji Rozbrojeniowej^{x/}.

Drugi Protokół Genewski podpisany 17.VI.1925 r. w Genewie dotyczył zakazu używania na wojnie gazów, płynów i innych substancji duszących oraz środków bakteriologicznych. Protokół ten nawiązujący do II konwencji Haskiej 1899 r. zawiera zakaz stosowania broni chemicznych i bakteriologicznych. Został on ratyfikowany przez większość państw. Nie ratyfikowały go jednak Stany Zjednoczone^{xx/}.

Z historii Ligi Narodów wynika, że do 1932 r. na forum tej organizacji w zasadzie rozpatrywano sprawy ograniczenia sfery wojny w życiu międzynarodowym, skupiano się głównie na zasadach zapewnienia bezpieczeństwa, w mniejszym zaś stopniu na problemach rozbrojenia.

Sprawami rozbrojenia w okresie Ligi Narodów zajęła się dopiero Światowa Konferencja Rozbrojeniowa, która pracowała w latach 1932-1935^{xxx/}. Konferencja została poprzedzona obradami Komisji Przygotowawczej prowadzonymi na sześciu sesjach w latach 1926-1930. Cd czwartej sesji tej Komisji /XI.1927 r./ w jej pracach bierze aktywny udział delegacja ZSRR^{xxxx/}.

Delegacja ZSRR 30 listopada 1927 roku przedstawiła program niezwłocznego, powszechnego i całkowitego rozbrojenia, który na Sesji Rady Ligi Narodów został odrzucony przez Anglię, Francję, Japonię i USA. Mimo to delegacja ZSRR prowadziła nadal aktywną działalność dyplomatyczną zmierzającą do kontynuowania prac przygotowawczych i zwołania powszechnej konferencji rozbrojeniowej.

-
- x/ Włodzimierz Wieczorek: Rozbrojenie - teoria i praktyka. Warszawa 1968, s.41.
 - xx/ Włodzimierz Wieczorek: Rozbrojenie - teoria i praktyka. Warszawa 1968, s.43; Edmund Jan Osmańczyk. Encyklopedia spraw międzynarodowych i OnZ. Warszawa 1974, s.112-113,279.
 - xxx/ Włodzimierz Wieczorek: Rozbrojenie - teoria i praktyka. Warszawa 1968, s.44-50.
 - xxxx/ Włodzimierz Wieczorek: Rozbrojenie - teoria i praktyka. Warszawa 1968, s.45. "Formalnie ZSRR od początku był zaproszony w skład Komisji Przygotowawczej, lecz nie mógł wziąć udziału w jej pracach, ponieważ obrady toczyły się w Genewie. W tym okresie ZSRR po zabójstwie radzieckiego posła znajdował się w stanie ostrego konfliktu dyplomatycznego ze Szwajcarią. Po uregulowaniu konfliktu szwajcarsko-radzieckiego ZSRR wysłał swoją delegację do Genewy!"

Dopiero w grudniu 1930 roku Komisja Przygotowawcza, po wielu przerwach i uciążliwych debatach, zatwierdziła projekt konwencji o zmniejszeniu sił zbrojnych i zbrojeń, który miał być podstawą do dyskusji na konferencji rozbrojeniowej.

Na XII sesji Zgromadzenia Ligi Narodów 29 września 1931 roku uchwalono rezolucję nawołującą rządy do zawieszenia wyścigu zbrojeń przynajmniej na jeden rok i zamrożenia ich na poziomie z 1 listopada 1931 roku.

Wreszcie dnia 2 lutego 1932 roku zebrała się w Genewie Światowa Konferencja Rozbrojeniowa. Wśród przedstawicieli 60 państw w obradach konferencji wzięły udział Stany Zjednoczone, Związek Radziecki i niektóre inne państwa nie będące członkami Ligi Narodów.

Podstawę obrad stanowił projekt konwencji o redukcji zbrojeń opracowany przez Komisję Przygotowawczą. W projekcie tym wysunięto dwie koncepcje: jakościowego i ilościowego zmniejszenia potencjału wojennego państw. Te dwie koncepcje stały się przedmiotem sporu, toczonego z jeszcze większą siłą niż w czasie obrad Komisji Przygotowawczej. Francja nie wyrażała zgody na zmniejszenie liczebności swych sił lądowych, a Wielka Brytania nie godziła się na zmniejszenie jej sił morskich.

Francja proponowała utworzenie armii międzynarodowej, która byłaby wyłącznym dysponentem broni ofensywnej /lotnictwo bombowe, artyleria dalekiego zasięgu, łodzie podwodne o dużej wyporności/. Wielka Brytania przedstawiła projekt jakościowego rozbrojenia, którego sens polegał na wprowadzeniu zakazu użycia niektórych szczególnie niebezpiecznych rodzajów broni stosowanych w działaniach ofensywnych.

Na Światowej Konferencji Rozbrojeniowej przewodniczący delegacji radzieckiej M. Litwinow jeszcze raz przedstawił plan niezwiązane i powszechne rozbrojenia, nie zamykając jednak dróg przed możliwością skromniejszych rozwiązań częściowych, przewidujących rozbrojenie etapami. Jednak, tak jak i w Komisji Przygotowawczej, przedstawiciele państw burżuazyjnych odrzucili zbyt radykalne, ich zdaniem, propozycje radzieckie.

Charakterystyczne stanowisko na Światowej Konferencji Rozbrojeniowej zajęły Niemcy^{x/} Projekty rozbrojeniowe przedstawiały Niemcy przystąpiły do Ligi Narodów w 1926 r.

wiane przez Niemcy nie miały większej wagi. Niemcy raczej dążyły do przyznania im "równych praw" w dziedzinie zbrojeń z pozostałymi członkami Ligi Narodów, do zniesienia ograniczeń nałożonych na nie przez Traktat Wersalski. Niemcy dla osiągnięcia swego celu zastosowały nawet szantaż polityczny. 14 września 1932 roku oświadczyły, że ze względu na dyskryminację nie są w stanie brać udziału w dalszych pracach konferencji. W tej sytuacji czołowe mocarstwa kierujące pracami konferencji rozpoczęły bezpośrednie rokowania z Niemcami. 11 grudnia 1932 roku Francja, Wielka Brytania, Włochy i Stany Zjednoczone opublikowały deklarację, w której obiecały respektować prawa Niemiec "w ramach systemu bezpieczeństwa dla wszystkich narodów". W styczniu 1933 roku delegacja II Rzeszy powróciła na salę obrad, ale tylko na parę miesięcy. Te parę miesięcy potrzebne były Hitlerowi^{x/} dla umocnienia swego reżimu zarówno wewnątrz Niemiec, jak i na arenie międzynarodowej.

17 maja 1933 roku Hitler wygłosił w Reichstagu swą "mowę pokojową", akceptując w niej propozycje prezydenta Stanów Zjednoczonych dotyczące wprowadzenia zakazu użycia wszelkich broni ofensywnych, ale uwarunkował ich akceptację przez Niemcy żądaniem, by w dziedzinie zbrojeń były one traktowane na równi z innymi mocarstwami. W razie nieprzyjęcia przez mocarstwa żądań Niemiec zagroził opuszczeniem przez delegację Rzeszy konferencji rozbrojeniowej i Ligi Narodów. Jednocześnie wydał on ministrowi obrony Rzeszy tajny rozkaz rozpoczęcia militaryzacji kraju.

14 października 1933 roku Hitler oświadczył, że wobec niezastosowania zasad równouprawnienia wobec Niemiec ich przedstawiciele natychmiast opuszczają konferencję rozbrojeniową i występują z Ligi Narodów. Teraz stało się jasne, że majowa "mowa pokojowa" Hitlera była tylko propagandą obliczoną na uspienie światowej opinii publicznej.

Wycofanie się Niemiec z Ligi Narodów podcięło podstawy konferencji rozbrojeniowej. Coprawda, formalnie nadal odbywały się posiedzenia konferencji rozbrojeniowej, trwały pertraktacje w sprawie powrotu delegacji Niemiec na salę obrad, ale było już

x/ Od 30.I.1933 r. kanclerz Rzeszy, w 1934 r., po śmierci Hindenburga objął najwyższą władzę jako Fuhrer.

wyraźnie widać, że świat zmierza nie do rozbrojenia, lecz do nieograniczonych zbrojeń. W tej sprawie nie było żadnych wątpliwości kiedy w marcu 1935 roku Niemcy anulowały klauzule wojskowe Traktatu Wersalskiego i wprowadziły powszechny obowiązek służby wojskowej.

W 1935 roku odbyły się posiedzenia kilku komisji, na których odrzucono propozycję Związku Radzieckiego z czerwca 1934 roku o przekształceniu Konferencji Rozbrojeniowej w Stałą Konferencję Pokoju, której zadaniem byłoby zapobieżenie zbliżającej się wojnie światowej.

W tej sytuacji Rada Ligi Narodów w dniu 22 stycznia zawiesiła czynności Światowej Konferencji Rozbrojeniowej^{x/}.

Wyniki prac konferencji rozbrojeniowej były znikome. W toku obrad osiągnięto jedynie porozumienie dotyczące zakazu używania gazów, środków chemicznych i bakteriologicznych.

Niepowodzeń Ligi Narodów w kwestii rozbrojenia znawcy problemu doszukują się w tym, że politycy, prawnicy i wojskowi opracowujący system wersalski sprawę rozbrojenia uważali za abstrakcyjną. Dużo o rozbrojeniu dyskutowano, lecz żaden rząd nie zamierzał przyjąć jego programu. W warunkach zażartej walki w systemie imperialistycznym, dążenia do zmian powersalskiego układu sił przez agresywne państwa Osi, wrogiego stosunku do pierwszego państwa socjalistycznego - ZSRR, rozbrojenie było nie do przyjęcia. Owocem prac Ligi Narodów było bardzo szczegółowe, lecz tylko teoretyczne opracowanie problemu rozbrojenia. W tym okresie jedynym, szczerym i konsekwentnym rzecznikiem rozbrojenia był Związek Radziecki, którego realne propozycje w tej kwestii były z pobudek społeczno-politycznych odrzucane przez delegacje państw burżuazyjnych.

2.2. Problemy rozbrojenia /ograniczenia zbrojeń/ omawiane przez

Ligę Narodów

W okresie 1919-1939 r. sprawy rozbrojenia lub ograniczenia

x/ Włodzimierz Włoczozek: Rozbrojenie - teoria i praktyka. Warszawa 1968, s.49. "Formalną przyczyną podjęcia uchwały o zawieszeniu działalności konferencji była śmierć jej przewodniczącego Hendersona w październiku 1935 r."

zbrojeń były stawiane na wielu konferencjach międzynarodowych i regionalnych poza Ligą Narodów. W wyniku tych konferencji zawar- to szereg traktatów i umów regionalnych dotyczących ograniczenia zbrojeń, oczywiście z różnym skutkiem jeśli chodzi o wykonywa- nie zobowiązań przez ich sygnatariuszy.

W rezultacie konferencji waszyngtońskiej, która miała miejsce w okresie 12.XI.1921 - 6.II.1922 r. z udziałem Stanów Zjednoczonych, W. Brytanii, Chin, Japonii, Francji, Włoch, Belgii i Portugalii, dnia 6.II.1922 r. zawarto układ, nazwany Traktatem Waszyngtońskim. Był to układ pomiędzy Stanami Zjedno- czonymi, W. Brytanią, Japonią, Francją i Włochami, ustalający linity tonażu flot wojennych tych państw w proporcjach 5:5:3: 1,75:1, 75 oraz ograniczający tonaż pancerników do 35 tys. ton, a kaliber artylerii morskiej do 16 cali. Ten układ był sukcesem Stanów Zjednoczonych, które odebrały W. Brytanii panowanie na morzach^{x/}.

W okresie 10-16.IV.1922 roku odbyła się w Genewie Światowa Konferencja Gospodarcza, na której przewodniczący delegacji ZSRR przedstawił projekt powszechnej redukcji zbrojeń i sił zbrojnych oraz całkowitego zakazu najbardziej barbarzyńskich środków pro- wadzenia wojny^{xx/}. W tymże 1922 r. z inicjatywy ZSRR odbyła się w Moskwie konferencja poświęcona sprawom rozbrojenia z udziałem ZSRR i państw z nim sąsiadujących. Propozycje przedstawione przez ZSRR na obu wymienionych konferencjach zostały odrzucone^{xxx/}.

Z inicjatywy Anglii w dniach 5-16.X.1925 r. odbyła się konferencja w Locarno /Szwajcaria/ poświęcona omówieniu paktu gwarancyjnego między państwami Europy Zachodniej. Spraw ograni- czenia zbrojeń na tej konferencji nie omawiano. Uczestniczyły w niej następujące państwa: Francja, W. Brytania, Włochy oraz Niemcy i ich sąsiedzi: Belgia, Czechosłowacja i Polska. W wyni- ku konferencji podpisany został przez Francję, W. Brytanię, Wło- chy, Belgię i Niemcy tzw. Pakt Reński^{xxxx/}, gwarantujący niena- ruszalność granic państw zachodnich kosztem niezagwarantowania przez mocarstwa zachodnich granic Polski i Czechosłowacji z

x/ Włodzimierz Wieczorek: Rozbrojenie - teoria i praktyka. Warszawa 1968, s.42; Edmund Jan Osmańczyk: Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ. Warszawa 1974, s.432.

xx/ Mikołaj Lebediew: Nowy etap stosunków międzynarodowych. Warszawa 1978, s.37-38.

xxx/ Tamże, s.39.

xxxx/ R. Frelek: Wybrane problemy międzynarodowe. Warszawa 1977, s.331; Edmund Jan Osmańczyk: Encyklopedia spraw międzyna- rodowych i ONZ. Warszawa 1974, s.427, 651; MEW, t. 2, Warszawa 1970, s.193.

Niemcami. Tym samym Pakt Reński otwierał drogę Niemcom do rewizji granic ze swoimi wschodnimi sąsiadami^{x/}. Pakt wszedł w życie 30.IX.1926 r. a 7.III.1936 r. został przez III Rzeszę wypowiedziany.

Pierwszą wielostronną umową międzynarodową potępiającą wojnę jako środek polityki był Pakt Brianda-Kelloga, podpisany 27.VIII.1927 roku przez przedstawicieli Belgii, Czechosłowacji, Francji, Japonii, Niemiec, Polski, Stanów Zjednoczonych, Włoch i Wielkiej Brytanii. W tym samym roku do paktu przystąpiło dalszych 46 państw, w tym ZSRR i Chiny. Do 1939 roku ten pakt podpisało i ratyfikowało łącznie 75 państw. Nie przystąpiły do paktu: Argentyna, Boliwia, Salwador, Urugwaj i Jemen. Pakt wszedł w życie 29.XI.1929 r. Pakt Brianda-Kelloga zobowiązał sygnatariuszy do wyrzeczenia się wojny jako środka załatwiania sporów międzynarodowych i do rozstrzygania wszelkich sporów i konfliktów, bez względu na ich naturę i pochodzenie wyłącznie drogą pokojową. Pakt ten został poparty przez ZSRR, z którego inicjatywy 9.II.1929 r. podpisany został w Moskwie protokół Litwinowa w sprawie natychmiastowego wprowadzenia w życie jego postanowień przez Estonię, Łotwę, Polskę, Rumunię i ZSRR, a następnie osobno przez Litwę, Persję, Turcję i ZSRR^{xx/}. Pakt Brianda-Kelloga miał przełomowe znaczenie dla rozwoju prawa międzynarodowego. Stawiał on bowiem każdą wojnę poza prawem, z wyjątkiem samoobrony i wojny wynikającej z postanowień Ligi Narodów. Zawierał on jednak i poważne braki: nie przewidywał bowiem procedury ustalania faktów jego pogwałcenia i procedury likwidacji sporów^{xxx/}.

Sprawom ograniczenia zbrojeń morskich była poświęcona konferencja londyńska w dniach 21.I.-22.IV.1930 r. Uczestniczyli w niej przedstawiciele Stanów Zjednoczonych, W. Brytanii, Japonii,

x/ Tamże, s.195.

xx/ Na temat Paktu Brianda-Kelloga patrz: Edmund Jan Osmańczyk: Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ /z tekstem paktu/. Warszawa 1974 r., s.643; Andrzej Jacewicz: Pojęcie siły w Karcie Narodów Zjednoczonych. Warszawa 1978, s.6; Włodzimierz Wiczorek: Rozbrojenie - teoria i praktyka. Warszawa 1968, s.43-44.

xxx/ Tamże, s.44.

Francji i Włoch. W wyniku obrad w dniu 22.IV.1930 roku został podpisany układ, nazywany Traktatem Londyńskim, który zobowiązywał strony do: a/ utrzymania przez 5 lat stałego tonażu oraz liczby okrętów liniowych przez Stany Zjednoczone, W. Brytanię i Japonię; b/ ograniczał wielkość rozbudowy floty podwodnej i ustalał maksymalną wyporność okrętów podwodnych, c/ określał wzajemny parytet flot stron w klasie krążowników, kontrtorpedowców i okrętów podwodnych i d/ zobowiązywał do przestrzegania norm prawa międzynarodowego w działaniach wojennych na morzu^{x/}.

Dalszym postępowaniem w zakresie wyeliminowania wojny jako narzędzia regulacji sporów międzynarodowych był projekt konwencji definiującej agresję, przedstawiony przez ZSRR w 1933 r. na Konferencji w Londynie^{xx/}. Wobec niechęci zaakceptowania tego projektu przez większość uczestników Konferencji ZSRR zaproponował podpisanie Konwencji swoim sąsiadom. 3.VII.1933 r. ZSRR podpisał tę Konwencję z Afganistanem, Persją, Turcją, Rumunią, Polską, Łotwą i Estonią; 5.VII.1933 r. z Litwą, 22.VII.1933 r. z Finlandią. Równocześnie 4.VII.1933 r. ZSRR podpisał odrębną konwencję z Czechosłowacją, Rumunią, Turcją, otwartą dla wszystkich państw. Wszystkie konwencje weszły w życie 20.X.1933 r.

Walka ZSRR o definicję agresji zakończyła się po 40 latach pełnym sukcesem. XXIX Sesja Zgromadzenia Ogólnego ONZ przyjęła w grudniu 1974 r. definicję agresji opracowaną z inicjatywy i przy aktywnym uczestnictwie ZSRR^{xxx/}. Konwencje londyńskie poprzez ustalenie definicji agresji wprowadzały pośrednio jej zakaz.

x/ Włodzimierz Wieczorek: Rozbrojenie - teoria i rzeczywistość. Warszawa 1968, s.42; MEW, t.2. Warszawa 1970, s.196.

xx/ Tekst Konwencji patrz: Edmund Jan Osmańczyk: Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ. Warszawa 1974, s.16-17. Poza tym o konwencjach londyńskich 1933 r. - Włodzimierz Wieczorek. Rozbrojenie - teoria i rzeczywistość. Warszawa 1968, s.44; MEW, t.1. Warszawa 1967, s.9.

xxx/ Fleming: Definicja agresji. Warszawa 1975, s.7-8; Mikołaj Lebidiew: Nowy etap stosunków międzynarodowych. Warszawa 1978, s.40; R.Łabiński: Rodzaje wojen i określenie agresji. Myśl Wojskowa nr 2, .1975, s.6.

Zatem stały się rozwinięciem antywojennych postanowień Paktu Ligi Narodów i Paktu Brianda-Kelloga.

W Londynie 8.VI.1935 roku rządy Wielkiej Brytanii i III Rzeszy zawarły Układ Morski^{x/} w sprawie tonażu flot wojennych. Ich stosunek procentowy ustalono na 100:35, natomiast w tonażu okrętów podwodnych 100:100, z zastrzeżeniem by proporcja 100:35 do całości tonażu nie została przekroczona. Ten układ był rozszerzony dodatkowymi układami z 12.X.1936 r. i 17.VII.1937 r. oraz protokołem londyńskim z 30.VI.1938 r. Został on wypowiedziany przez III Rzeszę 28.IV.1939 r.

W okresie od 9.XII.1935 r. do 29.III.1936 r. w Londynie toczyły się rozmowy w sprawie przedłużenia ważności porozumień zawartych na konferencji waszyngtońskiej z 1921-22 r. i londyńskiej z 1930 r. w sprawie parytetu zbrojeń morskich. Uczestniczyły w niej Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Francja, Włochy i Japonia. Delegacja Japonii opuściła konferencję ponieważ pozostali jej uczestnicy nie uwzględnili żądań przyznania jej równych praw ze Stanami Zjednoczonymi i Wielką Brytanią. Przedstawiciele Włoch w związku z sankcjami Ligi Narodów spowodowanymi agresją na Etiopię, również opuściły konferencję. Pozostali uczestnicy podpisali dnia 29.III.1936 r.^{xx/} tzw. Układ Morski, który został ratyfikowany 29.VII.1936 r. Do układu przystąpił również Związek Radziecki. Układ ten ustalał wielkość i uzbrojenie poszczególnych typów okrętów, m.in. dla okrętów liniowych maksymalną wyporność 35 tys. ton i kaliber dział do 355,6 mm; wyporność lotniskowców do 23 tys. ton, kaliber dział do 154,9 mm; wyporność krążowników do 8 tys. ton, kaliber dział do 154,9 mm. Jego postanowienia zostały przez sygnatariuszy anulowane 1.IV.1938 r.

Jednak żadne z tych porozumień nie miało trwałego skutku i przed wybuchem wojny w 1939 roku większość ich została anulowana bądź drogą formalnego wypowiedzenia, bądź faktycznego po-gwałcenia.

x/ Edmund Jan Osmańczyk. Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ. Warszawa 1974, s.918; Włodzimierz Wiczeorek: Rozbrojenie - teoria i praktyka. Warszawa 1968, s.42.
xx/ Tamże, s.918; MEW, t.2. Warszawa 1970, s.196.

Rzeczy miały się tak, a nie inaczej dlatego, że w okresie Ligi Narodów większość układów dotyczących rozbrojenia czy tylko zahamowania zbrojeń miała charakter dwustronny lub grupowy. Przedstawiciele państw zachodnich, z różnych względów, nie uwzględniali faktu, że rozbrojenie nie wolno rozpatrywać w izolacji od polityki w ogóle, a od polityki zagranicznej poszczególnych państw w szczególności. Państwa kapitalistyczne nie uwzględniały faktu, że rozbrojenie jest możliwe tylko wówczas, kiedy nie jedno czy kilka państw, ale prawie wszystkie państwa mające poważniejsze znaczenie wojskowe uznają, że ich żywotne interesy wymagają redukcji, albo nawet likwidacji potencjału wojennego. Dlatego wszystkie poważniejsze próby dyskusji rozbrojeniowych muszą mieć charakter wielostronny^{x/}.

x/ Karol Lepter: Rozbrojenie powszechne i całkowite. Rozbrojenie, szkice i rozprawy. Warszawa 1966, s.18-19.

3. PROBLEMY ROZBROJENIA PO DRUGIEJ WOJNIE ŚWIATOWEJ

W latach powojennych, w związku z pojawieniem się broni jądrowej i dalekosiężnych środków jej przenoszenia, problem rozbrojenia stał się szczególnie ważny. Świadomość faktu, że nowa wojna światowa stanie się przy użyciu broni masowej zagrażą, katastrofą dla ludzkości sprawiła, że masy ludowe zaczęły aktywnie występować na rzecz rozbrojenia, czego nie mogły ignorować koła rządzące państw imperialistycznych.

Na początku lat 60-ch, w związku z dalszym umocnieniem socjalizmu światowego oraz wybitnymi sukcesami naukowo-technicznymi Związku Radzieckiego, sytuacja polityczno-militarna na świecie zaczęła się zmieniać^{x/}. Osiągnięcia naukowo-techniczne oraz wzrost techniczno-gospodarczej potęgi ZSRR pozwoliły mu uzyskanie równowagi w dziedzinie rakiet międzykontynentalnych. Dotąd ZSRR, terytorium którego było zagrożone z baz wojskowych państw kapitalistycznych rozmieszczonych w pobliżu jego granic, nie posiadał środków przy pomocy których mógłby odeprzeć ewentualną agresję. W latach 60-ch sytuacja ta uległa zmianie, ZSRR był również w posiadaniu rakiet międzykontynentalnych. Koła światowego imperializmu zostały zmuszone, aczkolwiek nie bez oporów, do liczenia się z ewentualnymi skutkami militarnej konfrontacji i bardziej trzeźwego podejścia do problemów rozbrojenia.

Z drugiej strony nie jest dziełem przypadku, że jak w okresie Ligi Narodów ZSRR, tak od czasu swego powstania cała wspólnota państw socjalistycznych odgrywa wiodącą rolę w inicjowaniu różnego rodzaju rozwiązań w zakresie rozbrojenia. Węzłowe założenia polityki antywojennej zostały szeroko rozwinięte w przyjętym przez XXIV Zjazd KPZR "Programie Pokoju". Sprawa walki o pokój i rozbrojenie została podniesiona w państwach socjalistycznych do rangi norm konstytucyjnych. Na temat znaczenia, rozbrojenia we współczesnych warunkach Towarzysz E.Gierek na II Krajowej Konferencji PZPR stwierdził: "Najważniejszą dziś sprawą jest pokoenie kresu wyścigowi i zapoczątkowanie rozbrojenia. Jest to jedyna droga ku trwałemu i powszechnemu pokojowi"^{xx}

x/ Nikołaj Lebediew: Nowy etap stosunków międzynarodowych.

KiW, Warszawa 1978, s.138.

xx/ Prawo i Życie - nr 18, .1978 r.

Naturalną więc sprawą było wysunięcie przez Związek Radziecki i inne państwa socjalistyczne programu całkowitego i powszechnego rozbrojenia jako ostatecznego celu wszelkich poczynań w tej kluczowej dla całej ludzkości sprawie.

W ciągu 33 powojennych lat dyplomacja krajów obozu socjalistycznego z całą stanowczością walczyła o urzeczywistnienie tego celu.

Koła rządzące państw imperialistycznych, ze Stanami Zjednoczonymi, na czele propagując różnego rodzaju doktryny militarno-polityczne pod różnego rodzaju pretekstami hamowały rokowania uzbrojeniowe. Postulowały one zamrożenie stanu sił zbrojnych na bliżej nieokreślony czas, co w rzeczywistości nie hamowało wysiłku zbrojeń, wprowadzania nowoczesnych systemów uzbrojenia. W konsekwencji doprowadziło to do nowej równowagi, ale na wyższym poziomie technicznym.

Rokowania rozbrojeniowe po drugiej wojnie światowej są prowadzone dwoma głównymi torami, a mianowicie: z jednej strony w ramach ONZ i organach powoływanych przez nią, oraz przez wielkie mocarstwa, które ściśle współpracowały z ONZ, z drugiej - w ramach rokowań dwustronnych.

3.1. Problematyka rozbrojeniowa rozpatrywana na Zgromadzeniach Ogólnych Organizacji Narodów Zjednoczonych

Od 1945 roku potępienie wojny i obrona pokoju zyskały nowy, znacznie wszechstronniejszy instrument w Karcie Narodów Zjednoczonych. We wstępie do Karty ONZ stwierdza się: "My Ludy Narodów Zjednoczonych zdecydowane uchronić przyszłe pokolenia od klęski wojny, przywrócić wiarę w podstawowe prawa człowieka, godność i wartość jednostki - jednoczymy swe siły - dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa"^{x/}. Dalsze przepisy Karty ONZ, a szczególnie art.11, ustęp 1, art.26 i 47, stwarzają podstawy dla akcji na rzecz rozbrojenia.

x/ Pełny tekst Karty ONZ patrz: Edmund Jań Osmańczyk. Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ. PWN, Warszawa 1974, s.381-386; Niektóre jej artykuły: Wybrane problemy międzynarodowe. KiW. Warszawa 1977, s.420-426.

Początki rozmów w sprawie rozbrojenia sięgają pierwszych lat powojennych. Pierwszą rezolucją ONZ w sprawie rozbrojenia była rezolucja z dnia 24.1.1946 roku powołująca do życia Komisję Energii Atomowej, upoważnioną do wymiany informacji o nowym typie energii oraz do organizacji kontroli zmierzającej do ograniczenia użycia tej energii wyłącznie dla celów pokojowych. Od samego początku prace Komisji Energii Atomowej koncentrowały się na rozpatrzeniu dwóch przeciwstawnych propozycji wielkich mocarstw: Związku Radzieckiego i Stanów Zjednoczonych^{x/}.

Na tej sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ ówczesny polski wiceminister spraw zagranicznych Z. Modzelewski zgłosił w imieniu Polski propozycję zawarcia umowy, w której państwa członkowskie NZ zobowiązałyby się do wykorzystywania energii atomowej wyłącznie dla celów pokojowych, nieuzbrajania swych armii w broń atomową i inne bronie masowej zagłady, a także do wprowadzenia do swego ustawodawstwa aktów regulujących te sprawy.

Związek Radziecki walcząc o zakaz broni atomowej na tejże I Sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych^{xx/} podjął walkę o ograniczenie zbrojeń konwencjonalnych. Dyskusje na ten temat rozpoczęto w wyniku przyjęcia przez Zgromadzenie Ogólne jednogłośnie rezolucji z 14.12.1946 r. w sprawie zasad powszechnej regulacji i redukcji zbrojeń. Na podstawie tej rezolucji Rada Bezpieczeństwa powołała Komisję Zbrojeń Konwencjonalnych^{xxx/}.

W roku 1948 na II Sesji Zgromadzenia Ogólnego NZ Związek Radziecki zaproponował zmniejszenie o jedną trzecią sił zbrojnych pięciu wielkich mocarstw, stałych członków Rady Bezpieczeństwa. Jednocześnie ZSRR zaproponował by Komisja Zbrojeń Konwencjonalnych do 1 czerwca 1949 roku opracowała plan takiej redukcji, a Komisja Energii Atomowej - propozycje konwencji w sprawie zakazu broni jądrowej i w sprawie kontroli nad energią atomową.

x/ Skład Komisji Energii Atomowej, jej zadania i działania zostaną rozpatrzone w dalszej części opracowania.

xx/ I Sesja Zgromadzenia Ogólnego NZ formalnie rozpoczęła się 11.01.1946 r. w Londynie, ale prace swe prowadziła od 23.11. do 10.12.1945 r. w Nowym Jorku.

xxx/ Skład i prace tej komisji zostaną omówione w dalszej części opracowania.

Obie radzieckie propozycje zostały przez państwa zachodnie odrzucone, ponieważ ich zdaniem nie zawierały one dostatecznych gwarancji w zakresie kontroli stopnia wykonania posunięć rozbrojeniowych. W tym okresie Stany Zjednoczone, pretendując do roli "żandarma świata" oraz dysponując większością głosów w ONZ i jej organach, przeciwstawiły się każdej radzieckiej propozycji rozbrojeniowej, i co więcej zainicjowały "zimną wojnę", która na wiele lat zahamowała negocjacje rozbrojeniowe.

Wobec impasu w pracach zarówno Komisji Energii Atomowej, jak i Komisji Zbrojeń Konwencjonalnych - jak stwierdza amerykański badacz problemów rozbrojenia J.P.Murray - oraz wobec podporządkowania przez amerykańską dyplomację sprawy rozbrojenia "... rozmaitym innym względom, dyplomacji z pozycji siły i antyradzieckiej strategii"¹, ZSRR w kwietniu 1950 roku wycofał się z obu tych komisji. Był to okres napięcia w stosunkach Wschód-Zachód, spowodowany agresywną postawą imperializmu amerykańskiego w Europie Środkowej i na Dalekim Wschodzie. Wojna w Korei wywołana przez Stany Zjednoczone 25 czerwca 1950 roku jeszcze bardziej zaostrzyła stosunki między wielkimi mocarstwami; jeszcze bardziej zaciążyła nad rokowaniami rozbrojeniowymi.

Nie był to okres sprzyjający rokowaniom rozbrojeniowym. W tym okresie Stany Zjednoczone wyraźnie proklamowały politykę rokowań z pozycji siły, o czym świadczy przemówienie Trumana na sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ.

Mimo to ZSRR na V Sesji Zgromadzenia Ogólnego /1950 r./ ponowił starania w sprawie rozbrojenia. Minister spraw zagranicznych ZSRR Wyszyński przedstawił do rozpatrzenia Zgromadzeniu Ogólnemu propozycję zakazu użycia broni jądrowej i uznania rządu, który pierwszy użyje tej broni za zbrodniarza wojennego. Propozycja ta postulowała również redukcję sił zbrojnych pięciu państw-stałych członków Rady Bezpieczeństwa o jedną trzecią w ciągu 1950 r.

I tym razem proamerykańska większość w ONZ odrzuciła radzieckie propozycje.

W tej sytuacji Związek Radziecki na VI Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w 1951 roku zaproponował stworzenia nowego organu

x/ J.P.Murray: *Od Jałty do rozbrojenia*. KIW, Warszawa 1964, s.127.

rozbrojeniowego, organu o szerokich kompetencjach, obejmujących zarówno sprawy zbrojeń jądrowych, jak i konwencjonalnych. ZSRR proponował by nowy organ do lutego 1952 roku opracował projekt konwencji o natychmiastowym zakazie broni masowej zagłady i redukcji o jedną trzecią aktualnych stanów sił zbrojnych konwencjonalnych i sił zbrojnych. Propozycje radzieckie zakładały zwołanie nie później niż w czerwcu 1952 roku Światowej Konferencji Rozbrojeniowej dla podpisania tej konwencji. W toku tej sesji przedstawiciel Polski 17 grudnia 1951 r. przedstawił projekt rezolucji, proponujący rozwiązanie dwóch niepracujących komisji i powołanie dla prowadzenia rokowań rozbrojeniowych nowego organu.

Wojna w Korei, impas w pracach Komisji Energii Atomowej oraz w Komisji Zbrojeń Konwencjonalnych wywołały zaniepokojenie światowej opinii publicznej. Państwa zachodnie, a szczególnie Stany Zjednoczone musiały się liczyć z tymi nastrojami. Na zmianę postawy Stanów Zjednoczonych do spraw rozbrojenia niewątpliwie miał również wpływ fakt utraty przez nie monopolu na broń jądrową.

Oznaczało to, że Stany Zjednoczone muszą zmienić dotychczasowe metody działania w sprawie rozbrojenia, zrezygnować z prowadzenia negocjacji rozbrojeniowych w oddzielnych komisjach i zgodzić się na prowadzenie rozmów w tej sprawie na forum jednego organu, znaczy zgodzić się w tej kwestii z propozycją radziecką.

Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i Francja zgłosiły 18 listopada 1951 roku projekt wspólnej rezolucji określającej zadania nowego organu rozbrojeniowego - Komisji Rozbrojeniowej. Wymienione państwa godząc się na kompleksowe traktowanie problemu rozbrojenia, w kwestii broni atomowej nadal jednak trzymały się planu Barucha. Co do innych zadań Komisji Rozbrojeniowej stanowisko państw zachodnich nie uległo zmianom. Ich zdaniem nowy organ miał prowadzić wymianę informacji o stanie sił zbrojnych oraz weryfikowanie na miejscu informacji dostarczonych przez system inspekcji międzynarodowych.

Pozycje stron zostały przedyskutowane na VI sesji ONZ. Zgromadzenie Ogólne i tym razem zaakceptowało propozycje państw zachodnich, rozwiązując Komisję Energii Atomowej i zalecając Radzie Bezpieczeństwa rozwiązanie Komisji Zbrojeń Konwencjonalnych.

Na ich miejsce rezolucja Zgromadzenia Ogólnego z 11.01.1952 r. powołała nowy organ - Komisję Rozbrojeniową w ramach Rady Bezpieczeństwa^{x/}.

W styczniu 1952 roku na VII Sesji Zgromadzenia Ogólnego ZSRR jeszcze raz ponowił swoje propozycje rozbrojeniowe, przewidujące wprowadzenie natychmiastowego zakazu broni jądrowej i proporcjonalną redukcję sił zbrojnych, którą Zgromadzenie Ogólne przekazało do rozważenia nowo poławanej Komisji Rozbrojeniowej.

Na kolejnej, VIII Sesji ONZ - w 1953 roku delegacja ZSRR zgłosiła projekt rezolucji, który postulował, aby ONZ ogłosiła bezwarunkowy zakaz broni jądrowej, wodorowej i innych rodzajów broni masowej zagłady oraz by podjęła natychmiastowe kroki w celu opracowania i wprowadzenia w życie porozumienia międzynarodowego, które zapewniłoby ścisłą międzynarodową kontrolę nad wykonaniem tego zakazu. W dalszej części projekt zalecał redukcję o 1/3 sił zbrojnych wielkich mocarstw.

W międzyczasie okazało się, że rokowania w Komisji Rozbrojeniowej utknęły na martwym punkcie mimo, że wydarzenia, jakie miały miejsce w tym okresie, przemawiały za kontynuowaniem rokowań w sprawie rozbrojenia^{xx/}. W tej sytuacji Zgromadzenie Ogólne ONZ zaproponowało Komisji Rozbrojeniowej powołanie Podkomitetu złożonego z przedstawicieli mocarstw głównie zainteresowanych sprawami rozbrojenia. Nowy organ miał wypróbować jeszcze jedną metodę negocjacji - niejawnie rokowania w ścisłym gronie kilku mocarstw. I tak, na mocy decyzji berlińskiej Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych 4 mocarstw został w kwietniu 1954 roku utworzony Podkomitet jako pomocniczy organ Komisji Rozbrojeniowej. Na forum tego Podkomitetu w latach 1954-57 toczyły się rokowania na temat rozbrojenia^{xxx/}.

x/ Skład oraz prace tej komisji zostaną omówione w dalszej części opracowania.

xx/ Leon Romaniński: Instytucjonalne formy rokowań rozbrojeniowych. Rozbrojenie, szkice i rozprawy. PISM, W-wa 1966, s. 264: "Zawarcie układu rozejmowego w Korei w czerwcu 1953 roku stwarzało sprzyjający klimat do negocjacji w tej dziedzinie. Z drugiej zaś strony kolejna utrata przez Stany Zjednoczone monopolu, tym razem na produkcję broni termojądrowej - co nastąpiło w listopadzie tego samego roku - obiecywało zajęcie przez kraje zachodnie bardziej realistycznego stanowiska w rokowaniach ze Związkiem Radzieckim".

xxx/ Skład i prace Podkomitetu Komisji Rozbrojeniowej zostaną omówione w dalszej części opracowania.

Jednak wobec nieustępliwego stanowiska państw zachodnich, które pod pretekstem niemożliwości wykrywania zapasów broni jądrowej odstąpiły od prowadzenia negocjacji w sprawie zakazu jej produkcji i użycia oraz wycofały się z własnych propozycji określenia poziomu sił zbrojnych, negocjacje tak w Podkomitecie, jak i Komisji Rozbrojeniowej stały się bezpłodne. O zaistniałej sytuacji Komisja Rozbrojeniowa poinformowała jesienią 1954 r. Zgromadzenie Ogólne i Radę Bezpieczeństwa i przekazała im dwa raporty wraz z całą dokumentacją działalności Podkomitetu.

Nic więc dziwnego, że przy takim stanie rzeczy Związek Radziecki we wrześniu 1957 roku podjął decyzję o wycofaniu się z Podkomitetu i przeniesieniu dyskusji nad sprawą rozbrojenia na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ.

Na XII sesji Zgromadzenia ogólnego ONZ w 1958 roku ZSRR, Polska i inne kraje wystąpiły z postulatem reorganizacji organów prowadzących rokowania rozbrojeniowe. Zaproponowano rozwiązanie Komisji Rozbrojeniowej i utworzenie na jej miejsce stałej Komisji Rozbrojeniowej, złożonej ze wszystkich członków ONZ^{x/}. ZSRR był zdania, że posiedzenia Komisji powinny być otwarte i że jej przewodniczący oraz wiceprzewodniczący powinni ponosić odpowiedzialność za kierowanie aktualnymi pracami. Tym razem jeszcze raz udało się państwom zachodnim storpedować propozycje ZSRR, co spowodowało zamrożenie na okres dwóch następnych lat działalności organów ONZ do spraw rozbrojenia^{xx/}.

Na sesji tej minister Adam Rapacki złożył w imieniu rządu PRL oświadczenie dotyczące stworzenia strefy bezatomowej w Europie Środkowej. Koncepcja ta, znana powszechnie pod nazwą "Planu Rapackiego", znalazła swoje rozwinięcie w memorandum rządu polskiego z 11 lutego 1958 roku, które w listopadzie 1958 roku ponownie przedłożone zostało rządowi czterech mocarstw oraz Czechosłowacji, NRD, NRP, Belgii, Holandii, Luksemburga i Kanady. Zachód wykonał jednak unik, za pomocą którego propozycje polskie roztopione zostały w bezprzedmiotowych dyskusjach; natomiast polska idea dezatomizacji strefowej została w kilka lat później przyjęta przez kraje położone w innych rejonach geograficznych^{xxx/}.

x/ W owym czasie ONZ liczyła 81 członków.

xx/ Na XII sesji rozszerzono skład Komisji Rozbrojeniowej z 12 dotychczasowych do 25 członków.

xxx/ Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło odpowiednie rezolucje w sprawie dezatomizacji Afryki w 1965 r., Ameryki Łacińskiej w 1968 r.

W latach 1957-1958, mimo zahamowania działalności Komisji Rozbrojeniowej, wobec rozpoczęcia podboju Kosmosu przez radzieckie sputniki oraz osiągnięcia równowagi w dziedzinie rakiet międzykontynentalnych, mocarstwa zachodnie były zmuszone do szukania nowych form dialogu w sprawie rozbrojenia. Doszły one do wniosku, że wobec ogromnych osiągnięć ZSRR w dziedzinie broni rakietowo-nuklearnej dalsze uchylanie od rokowań rozbrojeniowych jest na dłuższą metę nie do pomyślenia.

Rok 1958 stał się początkiem wzmożonych negocjacji rozbrojeniowych dwustronnych lub wielostronnych, prowadzonych tak na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak i poza nią.

Między 1.04 a 20.08.1958 r. odbyły się w Genewie amerykańsko-radzieckie rokowania w sprawie możliwości wykrywania naruszeń układu o zakazie prób nuklearnych w wypadku, gdyby taki został zawarty. Eksperti obu stron sporządzili raport, w którym wykazali, że wykrywanie pogwałceń układu o przerwaniu doświadczeń z bronią jądrową jest możliwe. Raport ten był podstawą do zwołania w październiku 1958 r. w Genewie konferencji z udziałem przedstawicieli ZSRR, Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Zadaniem tej konferencji było opracowanie projektu traktatu o przerwaniu prób z bronią nuklearną. Na konferencji sformułowano kilka artykułów projektu traktatu, jak również preambułę i aneks.

Między 10. 11 a 18.12.1958 roku odbyła się w Genewie konferencja ekspertów^{x/} w celu przeprowadzenia studiów nad problemem zabezpieczeń mających być pomocnymi w zapobieżeniu niespodziewanemu atakowi, jednak wobec niemożności dojścia do porozumienia co do określenia jej zadań prace zostały przerwane.

Konferencje powyższe aczkolwiek nie organizowane bezpośrednio przez ONZ posiadały jednak związki z tą międzynarodową organizacją. W ich pracach uczestniczył przedstawiciel Sekretarza Generalnego ONZ; on też przekazywał ich wyniki Zgromadzeniu Ogólnemu i Radzie Bezpieczeństwa. Ponadto wnioski z konferencji omawiane były przez Zgromadzenie Ogólne, które kierowało pod adresem ich uczestników odpowiednie zalecenia.

x/ Konferencja ta była o tyle ciekawa, iż pod względem składu obejmowała po raz pierwszy na zasadzie parytetu równą liczbę ekspertów, a mianowicie po pięciu z UW i NATO.

W tym okresie Stany Zjednoczone sprzeciwiały się objęciu kontrolą niektórych typów uzbrojenia. Dążyły one do uzyskania jednostronnych korzyści na co ZSRR nie mógł się zgodzić.

Ten sam problem, choć w nieco innej postaci, leżał u podstaw rozbieżności między ZSRR i USA w sprawie zakazu wykorzystania przestrzeni kosmicznej dla celów wojskowych. Dyskusja w tej sprawie tocząca się na XIII sesji Zgromadzenia Ogólnego w 1958 r. nie dała żadnych wyników. Stany Zjednoczone, usiłując prześcignąć Związek Radziecki w dziedzinie rakiet balistycznych, odmawiały podpisania porozumienia w sprawie takiego zakazu.

Równoległe do rokowań nad problemami o charakterze cząstkowym na jesieni 1959 roku ZSRR wystąpił z szeroko zakrojoną inicjatywą powszechnego rozbrojenia, która otworzyła nowy etap negocjacji rozbrojeniowych.

18 września 1959 r. na XIV sesji Zgromadzenia Ogólnego N. Chruszczow złożył deklarację zawierającą:

- a/ trzypięcioletni program powszechnego rozbrojenia;
- b/ propozycje podjęcia szeregu częściowych kroków sprzyjających powszechnemu rozbrojeniu i umocnieniu bezpieczeństwa światowego.

Program powszechnego i całkowitego rozbrojenia w ujęciu radzieckim był najdalej idącym ze wszystkich powojennych planów rozbrojeniowych. Nowy radziecki program zakładał całkowite wyeliminowanie wojny dzięki całkowitemu zniszczeniu wszelkich rodzajów broni i rozwiązaniu sił zbrojnych oraz zlikwidowaniu aparatu wojskowego państwa, a więc usunięciu materialnych możliwości prowadzenia wojny.

20.11.1959 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ jednomyślnie przyjęło rezolucję w sprawie powszechnego i całkowitego rozbrojenia. Rezolucję tę ON przekazała Komisji Rozbrojeniowej i Komitetowi Rozbrojeniowemu Dziesięciu Państw^{x/} celem rozważenia i opracowania odpowiednich kroków prowadzących do osiągnięcia powszechnego i całkowitego rozbrojenia. Aby zapewnić powiązanie Komitetu Dziesięciu z ONZ, a jednocześnie uniknąć ze strony krajów niez zaangażowanych zarzutu pomijania jej, państwa powołujące nowy organ ogłosiły, że zamierzają informować Komisję Rozbrojeniową o postępach prac w Komitecie Dziesięciu drogą składania jej sprawozdań.

x/ Komitet powołany 7.09.1959 r. na konferencji ministrów spraw zagranicznych czterech mocarstw.

W tym czasie w skład Komisji Rozbrojeniowej weszły wszystkie państwa członkowskie ONZ. Komisja Rozbrojeniowa stała się pomostem między Komitetem Dziesięciu a Zgromadzeniem Ogólnym i Radą Bezpieczeństwa.

Mimo jednomyślności w głosowaniu nad rezolucją i instrukcją dla Komitetu Dziesięciu Państw, debata na XIV sesji wykazała negatywny stosunek mocarstw zachodnich do propozycji powszechnego i całkowitego rozbrojenia, co znalazło swoje odbicie w pracach tego komitetu^{x/}. Stany Zjednoczone oraz pozostałe mocarstwa zachodnie ponownie domagały się na forum tego nowego organu rozbrojeniowego wprowadzenia w życie planu Barucha. Sprowadzały dyskusję do kontroli zbrojeń, uchylając się jednocześnie od dyskusji nad rozbrojeniem.

W tej sytuacji państwa socjalistyczne, chcąc pozbawić mocarstwa zachodnie rozwijania spirali zbrojeń pod przykryciem dyskusji rozbrojeniowej w Komitecie Dziesięciu Państw, postanowiły 26 czerwca 1960 roku wycofać się z prac tego Komitetu.

Państwa socjalistyczne postanowiły przenieść sprawę powszechnego i całkowitego rozbrojenia na forum XV sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ, w której wzięli udział szefowie rządów państw członkowskich. Debata na tej sesji ujawniła szerokie tło, na jakim odbywa się współczesna walka o rozbrojenie.

Na tej sesji 27 września 1960 roku stojący na czele delegacji polskiej W. Gomułka zgłosił propozycję przeprowadzenia z poparciem ONZ powszechnego plebiscytu, w którym wszystkie narody świata wypowiedziałyby się, czy życzą sobie zniszczenia nagromadzonych zapasów broni atomowych, zaniechania ich produkcji oraz wprowadzenia powszechnego i całkowitego rozbrojenia.

Rozkład systemu kolonialnego, uwidoczniiony w latach 1960-61, zmienił sytuację na forum ONZ. W jej łonie wyrosła grupa państw pokolonialnych, które zaczęły domagać się prowadzenia rokowań rozbrojeniowych i postępu w tej dziedzinie. Odtąd sesje ONZ i konferencje międzynarodowe stały się widowiskiem inicjatyw krajów Trzeciego Świata i często ich wspólnych z państwami socjalistycznymi akcji, zmierzających do posunięcia naprzód

x/ Skład i prace tego komitetu szerzej będą omówione w dalszej części opracowania.

sprawy rozbrojenia. Jednak rok 1961 przyniósł gwałtowny wzrost napięcia w sytuacji międzynarodowej na tle sprawy Berlina i Niemiec. Zaostrzenie się sytuacji międzynarodowej oraz konflikt berliński spowodował wzmożenie zbrojeń na Zachodzie. Wymienione zjawiska "spowodowały decyzję ZSRR w sprawie wznowienia doświadczeń nuklearnych, połączonych z wypróbowaniem 50-megatonowej bomby termojądrowej"^{x/}, w posiadaniu której były już Stany Zjednoczone. Wydarzenie to podważyło mit o przewadze Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii w dziedzinie zbrojeń jądrowych i zmusiło Zachód do zahamowania zbrojeń nuklearnych oraz powstrzymania się od rozprzestrzeniania broni jądrowej na inne państwa.

Na wiosnę 1961 roku, z chwilą wznowienia IV sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ zaistniała nowa sytuacja polityczna w związku z objęciem władzy przez administrację Kennedy'ego i wyrażeniem przez Stany Zjednoczone chęci bezpośredniego omówienia ze Związkiem Radzieckim sprawy rozbrojenia. Zgromadzenie Ogólne w podjętej 20 kwietnia 1961 roku rezolucji zaleciło obu mocarstwom przystąpienie do negocjacji i ustalenia organu i przedmiotu przyszłych rozmów rozbrojeniowych.

W toku rozmów ZSRR-USA strona radziecka domagała się omówienia merytorycznych stanowisk stron, przedstawiając dokumenty precyzujące własne stanowisko. Dokumenty radzieckie powtarzały w zasadzie propozycje zgłoszone na XV sesji Zgromadzenia Ogólnego, z tym, że w większym zakresie uwypuklały sprawę kontroli nad rozbrojeniem. Stwierdzono w nich, że ZSRR może nawet przyjąć zachodni system kontroli, pod warunkiem zgody mocarstw zachodnich na radzieckie propozycje powszechnego i całkowitego rozbrojenia.

Stany Zjednoczone uchyliły się od propozycji opracowania wspólnego układu rozbrojeniowego, czy też głównych założeń takiego układu. Wobec takiego stanowiska Stanów Zjednoczonych, ZSRR zaproponował opracowanie wspólnych zasad prowadzenia przyszłych rozmów rozbrojeniowych. Po kolejnej rundzie rozmów w sierpniu i wrześniu 1961 r. w Nowym Jorku doszło do podpisania w dniu 20 września "deklaracji wspólnych zasad dotyczących roko-

x/ Włodzimierz Wiczorek: Rozbrojenie - teoria i praktyka. KiW, Warszawa 1968, s.72.

wań rozbrojeniowych^{x/}.

Określając zasady przyszłych negocjacji rozbrojeniowych i zadania nowego organu rozbrojeniowego nie określono jednak jego składu. Do czasu otwarcia XVI sesji Zgromadzenia Ogólnego problem ten był otwarty. Związek Radziecki proponował udział 15 państw - pięciu państw socjalistycznych, pięciu państw zachodnich i pięciu neutralnych. Stany Zjednoczone proponowały udział tylko dwóch państw neutralnych, które brałyby oficjalny udział w konferencji, ale nie w charakterze jej uczestników.

Jesienią 1961 r. Zgromadzenie Ogólne wezwało oba państwa do osiągnięcia porozumienia w tej sprawie. Po wznowieniu rozmów między nimi porozumienie osiągnięto. Do nowego organu rozbrojeniowego weszło po pięć państw socjalistycznych i zachodnich oraz osiem państw niez zaangażowanych. Stąd nowy organ przyjął nazwę Komitetu Rozbrojeniowego Osiemnastu Państw^{xx/}. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego z 20 grudnia 1961 roku zatwierdziła oba porozumienia radziecko-amerykańskie i zaleciła, aby Komitet Rozbrojeniowy Osiemnastu Państw zebrał się w możliwie najszyszym czasie. Ta decyzja Zgromadzenia Ogólnego ONZ zapoczątkowała nowy etap rozmów rozbrojeniowych. Komitet w Genewie w marcu 1962 roku rozpoczął prace, które trwają po dzień dzisiejszy. Na jego forum właściwie odbywają się wszystkie rozmowy w sprawach rozbrojenia.

Nie oznacza to, że sprawy rozbrojenia nie były nadal przedmiotem obrad sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ. W ostatnich latach na każdej sesji Zgromadzenia Ogólnego na około 120, przeciętnie punktów porządku dziennego, jedna czwarta była poświęcona zagadnieniom rozbrojenia lub ograniczenia wydatków na cele militarne.

W 1962 roku na XVII sesji Zgromadzenie Ogólne po debacie w sprawie możliwości niekontrolowanego wybuchu konfliktu nuklearnego zaleciło ZSRR i Stanom Zjednoczonym zainstalowanie między siedzibami rządów tych państw bezpośredniej łączności, co zostało zrealizowane w czerwcu 1963 roku.

x/ Szerzej o tym zagadnieniu - Leon Tomaniński: Instytucjonalne formy rokowań rozbrojeniowych. Rozbrojenie, szkice i rozprawy. PISM, W-wa 1966, s.275-284.

xx/ Skład, zadania i prace tego komitetu będą omówione w dalszej części opracowania.

Z kolei Zgromadzenie Ogólne ONZ na XVIII sesji w 1963 roku wysunęło postulat opracowania zakazu umieszczania na orbicie okołoziemskiej broni masowej zagrażającej. Związek Radziecki na tej sesji wystąpił z inicjatywą zakazania wszelkich form militarnej aktywności w Kosmosie. Zgromadzenie Ogólne zaaprobowało układ moskiewski o zakazie doświadczeń jądrowych oraz uchwaliło zasady użytkowania kosmosu.

Na XIX sesji Zgromadzenia Ogólnego w 1964 roku minister spraw zagranicznych PRL zaproponował zwołanie europejskiej konferencji w sprawie bezpieczeństwa i współpracy z udziałem Stanów Zjednoczonych i Kanady.

XX sesja Zgromadzenia Ogólnego w 1965 r. była poświęcona głównie sprawie rozbrojenia. Wnioski z debaty generalnej zlecono opracować specjalnej komisji. Na tej sesji Zgromadzenia Ogólnego uchwalono rezolucję w sprawie dezatomizacji Afryki.

Na XXI sesji Zgromadzenia Ogólnego w 1966 r. przyjęto trzy rezolucje dotyczące powszechnego i całkowitego rozbrojenia: jedna z nich postulowała, zgodnie z wnioskiem Polski, opracowanie przez ekspertów raportu o ewentualnych skutkach użycia broni nuklearnej oraz o konsekwencjach, jakie niesie dla państw posiadanie i dalszy rozwój tych broni. Opublikowany w rok później raport w tej sprawie wniósł trwały wkład do walki o wprowadzenie zakazu użycia broni nuklearnej i innych broni masowej zagrażającej. Druga rezolucja dotyczyła przestrzegania Protokołu Genewskiego o zakazie broni chemicznej i bakteriologicznej oraz przystąpienia do Protokołu pozostałych państw. Trzecia rezolucja zalecała Komisji Rozbrojeniowej kontynuowanie prac.

Z kolei Zgromadzenie Ogólne zaczęło prowadzić akcje na rzecz nierozprzestrzeniania broni nuklearnej. Z inicjatywy Związku Radzieckiego sprawa nierozprzestrzeniania broni nuklearnej była punktem obrad XX sesji Zgromadzenia Ogólnego, które przekazało tę sprawę do rozpatrzenia Komisji Rozbrojeniowej 18 państw. Mimo zaleceń XXI sesji Zgromadzenia Ogólnego przyspieszenia prac Komisja Rozbrojeniowa 18 Państw nie była w stanie uzgodnić projektu układu. W 1968 roku ZSRR, USA i Wielka Brytania przedstawiły Komisji wspólny projekt układu, który został w maju - czerwcu 1968 r. przeanalizowany na Sesji Specjalnej Zgromadzenia Ogólnego. 13 czerwca 1968 r. wymienione państwa

przedłożyły Radzie Bezpieczeństwa ONZ projekt gwarancji bezpieczeństwa dla tych krajów, które zrzekną się produkowania broni jądrowej i korzystania z niej. 12 czerwca 1968 roku Zgromadzenie Ogólne zdecydowaną większością głosów zaaprobowало tekst układu o nierozprzestrzenianiu broni nuklearnej. Do układu przystąpiły 82 państwa. Nie podpisały jedynie ChRL i Francja^{x/}.

20 grudnia 1968 roku na XXIII sesji Zgromadzenie Ogólne uchwaliło projekt rezolucji, którego współautorem była Polska, zalecającej sekretarzowi generalnemu ONZ opracowanie raportu o skutkach ewentualnego użycia broni chemicznej i bakteriologicznej.

W 1971 roku na XXVI sesji Zgromadzenia Ogólnego ZSRR przedstawił propozycję zwołania Światowej Konferencji Rozbrojeniowej^{xx/}. Propozycja Związku Radzieckiego została zaakceptowana przez prawie wszystkich członków ONZ. W wyniku sondażu opinii państw członkowskich ONZ, 78 państw wypowiedziało się za zwołaniem konferencji. Natomiast USA uzależniły swe poparcie od wyników rokowań SALT II, zaś ChRL od zobowiązania się wszystkich mocarstw nuklearnych, że nigdy i pod żadnym warunkiem nie użyją pierwszej broni jądrowej oraz zlikwidują swe bazy wojskowe na obcych terytoriach.

Na tej sesji państwa socjalistyczne zgłosiły wniosek w sprawie zwołania konferencji państw dysponujących bronią jądrową w kwestii rozbrojenia militarnego.

Na XXVII sesji w 1972 r. Zgromadzenie Ogólne zaaprobowало wniosek ZSRR w sprawie przeprowadzenia przez Sekretariat NZ sondażu co do daty zwołania Światowej Konferencji Rozbrojeniowej. Na tej sesji powołano komitet Przygotowawczy Światowej Konferencji Rozbrojeniowej. Na wniosek delegacji Związku Radzieckiego Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło rezolucję o wyrzuceniu się siły w stosunkach międzynarodowych.

Na kolejnej, XXVIII sesji Zgromadzenia Ogólnego /1973/ Związek Radziecki przedstawił propozycję redukcji budżetów

x/ Na ten temat szerzej - Zbigniew Bako: Droga do światowej konferencji rozbrojeniowej. MON, W-wa 1975 r. s.87-93; Edmund Jan Osmańczyk. Encyklopedia spraw międzynarodowych. PWN. W-wa 1974, s.592.

xx/ Szeroko o tym - Zbigniew Bako: Droga do Światowej Konferencji Rozbrojeniowej, MON, W-wa 1975, s. 137-159.

wojskowych państw - stałych członków Rady Bezpieczeństwa o 10 prac. oraz wykorzystania części zaoszczędzonych środków na udzielenie pomocy krajom rozwijającym się. Zgromadzenie Ogólne, uznając, że redukcja budżetu wojskowego byłaby istotnym krokiem do rozbrojenia, zaakceptowało wnioski radziecki. Propozycja ta, pomimo że została zaakceptowana przez Zgromadzenie Ogólne, nie jest do tej pory realizowana, głównie z powodu stanowiska krajów zachodnich. Prócz tego Zgromadzenie Ogólne w toku tej sesji uchwaliło rezolucję o ekonomicznych i społecznych skutkach wyścigu zbrojeń oraz o zakazie doświadczeń z bronią atomową.

Na XXIX sesji Zgromadzenia Ogólnego w 1974 roku przyjęto propozycję Indii o konieczności utworzenia strefy bezatomowej w Azji Południowej. XXIX sesja przyjęła definicję agresji opracowaną z inicjatywy ZSRR i przy jego aktywnym uczestnictwie.

Tematem XXX sesji Zgromadzenia Ogólnego w 1975 roku było zapobieżenie modyfikacji środowiska naturalnego w celach militarnych. Związek Radziecki w tej sprawie przedstawił projekt konwencji. Zgromadzenie Ogólne zdecydowaną większością głosów poparło ten wniosek, czemu dało wyraz w rezolucji z dnia 11 grudnia 1975 roku. W rezolucji czytamy "Zgromadzenie Ogólne ONZ uważa za konieczne podpisanie odpowiedniego układu międzynarodowego w sprawie podjęcia skutecznych kroków zmierzających do zakazu opracowania i produkcji nowych rodzajów broni masowego rażenia i nowych jej systemów"^{x/}. Jednocześnie Zgromadzenie Ogólne zaleciło Komitetowi Rozbrojeniowemu opracowanie uzgodnionego tekstu układu i przedstawienie go XXXI Sesji.

Na XXXI sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ/1976 r./Związek Radziecki przedstawił propozycję włączenia do porządku dziennego, jako sprawy pilnej propozycji zawarcia światowego układu o niestosowaniu siły w stosunkach międzynarodowych oraz przedłożył memorandum rządu radzieckiego w sprawie zaprzestania wyścigu zbrojeń i w sprawie rozbrojenia. 8 listopada Zgromadzenie Ogólne ONZ zdecydowaną większością głosów przyjęło propozycję ZSRR.

XXXI sesja Zgromadzenia Ogólnego ONZ zajęła się również przygotowaniem specjalnej sesji rozbrojeniowej Zgromadzenia

x/ Prawda, 21.VIII.1978 r.

Ogólnego, zwołanie której przewidziano w połowie 1978 roku. Państwa socjalistyczne w tej sprawie wypowiedziały się aby sesja ta była etapem przejściowym do Światowej Konferencji Rozbrojeniowej, której zwołanie zaproponował rząd ZSRR na XXVI sesji w 1971 roku.

Tematem obrad XXXII sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w 1977 r. był przedstawiony przez państwa socjalistyczne kompleks problemów związanych z umocnieniem pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego oraz z tym, co radziecki minister spraw zagranicznych określił mianem "materializacji odprężenia" - a więc inicjatywami mającymi na celu powstrzymanie wyścigu zbrojeń i zapoczątkowane rozbrojenia.

Na tej sesji m.in. zostały przyjęte dwie polskie propozycje: pierwsza dotycząca zapoczątkowania rokowań zmierzających do zapobieżenia wyścigowi zbrojeń na dnie mórz i oceanów; druga - zakazu rozwijania produkcji i gromadzenia broni chemicznej.

Zgromadzenie Ogólne zaaprobowało radziecki projekt układu o niestosowaniu siły w stosunkach międzynarodowych oraz radziecki dokument: "O pogłębieniu i utrwaleniu odprężenia oraz zapobieżeniu niebezpieczeństwu nowej wojny nuklearnej".

Specjalna sesja Zgromadzenia Ogólnego ONZ poświęcona sprawie rozbrojenia zwołana została dopiero po 33 latach od jej założenia. Rozpoczęła się ona dnia 23 maja w Nowym Jorku i zakończyła obrady 1 lipca 1978 r. Udział w niej wzięli przedstawiciele 149 krajów oraz pięciu organizacji pozarządowych /moskiewskiego Instytutu Gospodarki Światowej i Stosunków Międzynarodowych, waszyngtońskiego Centrum Informacji Obronnej, wiedeńskiego Międzynarodowego Instytutu Pokoju, fińskiego Międzynarodowego Stowarzyszenia Badań Pokojowych, Fundacji Stanleya, sztokholmskiego Międzynarodowego Instytutu Badań Pokojowych oraz przedstawiciele Światowej Rady Pokoju/.

W przeddzień otwarcia sesji Zgromadzenia Ogólnego delegacja Światowej Rady Pokoju przekazała wyniki zbierania podpisów pod Apelem Sztokholmskim, w którym przeszło 700 milionów ludzi ze wszystkich kontynentów podpisało się przeciwko zbrojeniom.

W tej sytuacji zaskoczeniem było przemówienie wiceprezydenta Stanów Zjednoczonych W. Mondala wygłoszone w dniu 24 maja. Zamiast oczekiwanych propozycji rozbrojeniowych przedstawiciel Stanów Zjednoczonych wypowiedział się za dalszą rozbudową

arsenału nuklearnego, Zapowiedział też zwiększenie potencjału militarnego państw NATO. Po tym wystąpieniu delegacji pozostałych państw nie mieli wątpliwości co do kierunku obrad rozpoczynającej się za tydzień w Waszyngtonie sesji NATO.

Dnia 24 maja przedstawiciel ZSRR A. Gromyko przedłożył Zgromadzeniu Ogólnemu propozycje rozbrojeniowe, które zostały zaakceptowane przez większość delegacji. Propozycje te dotyczyły zaprzestania produkcji wszelkich rodzajów broni jądrowej; zaprzestania produkcji i wprowadzenia zakazu użycia wszystkich pozostałych rodzajów broni masowej zagłady; zaprzestania prac nad tworzeniem nowych rodzajów broni konwencjonalnej o wielkiej sile niszczącej; zrezygnowania przez państwa będące stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa oraz państwa związane z nimi układami wojskowymi ze zwiększania sił zbrojnych i zbrojeń konwencjonalnych; redukcji budżetów wojskowych przez państwa będące członkami Rady Bezpieczeństwa.

W toku debaty generalnej wszystkie państwa socjalistyczne oraz większość delegacji innych państw poparły propozycje radzieckie i wypowiedziały się za zwołaniem Światowej Konferencji Rozbrojeniowej.

Nawet delegacje niektórych państw NATO, udające się na szczyt NATO do Waszyngtonu, unikały akcentów zimnowojennych, a delegacja Kanady wypowiedziała się za kontynuowaniem rozmów SALT II i za rozbrojeniem. Podobne stanowisko w toku debaty generalnej zajęła delegacja Wielkiej Brytanii. Według opinii korespondentów debata generalna wykazała, że "im więcej politycy amerykańscy szermują retoryką zimnowojenną, tym bardziej ich sojusznicy oraz kraje Trzeciego Świata akcentują potrzebę odprężenia^{x/}.

Dysonansem na Specjalnej Sesji Zgromadzenia Ogólnego było wystąpienie delegata ChRL, w którym nawoływał on do przeciwstawienia się tendencjom rozbrojeniowym, stwierdzając nieuchronność wojny; zapowiedział też "przygotowania obronne".

Drugą sprawą, która rozczarowała wiele delegacji, szczególnie państw Trzeciego Świata, stały się wyniki waszyngtońskiej sesji NATO. Wiele krajów Trzeciego Świata obawia się, że

x/ Kultura, 25 czerwca 1978 r.

spotkanie przywódców NATO odsunie sprawy rozbrojenia i rozwoju ich krajów na dalszy plan.

Debata wykazała, że świat w pełni zdaje sobie sprawę z niebezpieczeństwa samozagłady jądrowej oraz widzi ścisły związek między odprężeniem, rozbrojeniem i rozwojem społeczno-ekonomicznym.

Po ponad miesięcznej debacie Specjalna Sesja Zgromadzenia Ogólnego bez głosowania przyjęła dokument składający się ze wstępu, deklaracji, programu działania oraz części dotyczącej rokowań rozbrojeniowych. W dokumencie tym znakają się większość propozycji przedłożonych przez kraje socjalistyczne.

W sprawach dotyczących rozbrojenia dokument podkreśla, że estatecznym celem działania w dziedzinie rozbrojenia nuklearnego jest całkowite wykluczenie tego rodzaju zbrojeń, zaprzestanie rozwoju dalszych systemów tej broni i środków jej przenoszenia, a także zaprzestanie produkcji materiałów rozczepialnych dla celów wojskowych.

W dokumencie tym wzywa się ZSRR i Stany Zjednoczone do jak najszybszego zakończenia rokowań SALT II, zaś państwa dysponujące bronią jądrową - do zagwarantowania państwom nie posiadającym tej broni, iż nie zostanie ona użyta przeciwko nim. Zyskała w nim również poparcie inicjatywa tworzenia stref bezatomowych.

W dalszej części dokumentu wzywa się wszystkie państwa do: przestrzegania protokołu o zakazie stosowania gazów bojowych i broni bakteriologicznych oraz do zniszczenia ich zapasów; zawarcia innych porozumień w sprawie zakazu broni chemicznej i radiologicznej; podjęcia dalszych kroków zapobiegających umieszczaniu obiektów o przeznaczeniu wojskowym w przestrzeni kosmicznej oraz na dnie mórz i oceanów.

W sprawie ograniczenia zbrojeń konwencjonalnych dokument udziela poparcia rozmiarom prowadzonym w Wiedniu, które będą miały istotne znaczenie dla pokoju i bezpieczeństwa. Stwierdza się w nim również, że stopniowa redukcja budżetów wojskowych, zwłaszcza budżetów państw dysponujących bronią jądrową i wielkim potencjałem wojskowym przyczyni się do ograniczenia zbrojeń.

Specjalna Sesja Zgromadzenia Ogólnego postanowiła umocnić rolę ONZ w sprawach rozbrojenia. W tym celu podjęto rezolucję

o: reaktywowaniu Komisji Rozbrojeniowej ONZ; reformie Genewskiego Komitetu Rozbrojeniowego /co sprowadza się do zwiększenia jego składu do 32-35 państw/ i umożliwienia wszystkim państwom składania propozycji rozbrojeniowych na jego forum.

Na specjalnej sesji Zgromadzenia Ogólnego postanowiono, że kolejna zwyczajna XXXII sesja ustali termin kolejnej specjalnej sesji rozbrojeniowej ONZ.

3.2. Organa rozbrojeniowe ONZ

Na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ w zasadzie rozpatruje się generalnie propozycje zgłoszone przez państwa członkowskie. Natomiast szczegółowe negocjacje w tej czy innej sprawie prowadzi się w odpowiednich komisjach, które przedstawiają wnioski Zgromadzeniu Ogólnemu lub Radzie Bezpieczeństwa ONZ.

Negocjacje w sprawie rozbrojenia rozpoczęły się tuż po zakończeniu drugiej wojny światowej. Odbywały się one na forum organów powoływanych przez ONZ bądź też w organach powoływanych przez wielkie mocarstwa, które ściśle współpracowały z ONZ. Do 1959 roku, to znaczy do chwili wysunięcia przez ZSRR programu powszechnego i całkowitego rozbrojenia, negocjacje koncentrowały się na zagadnieniu zakazu broni jądrowej oraz ograniczenia sił konwencjonalnych.

3.2.1. Komisja Energii Atomowej

Pierwszą rozsolucją w sprawie rozbrojenia podjętą przez ONZ była rezolucja z 24 stycznia 1946 roku dotycząca powołania Komisji Energii Atomowej. W jej skład weszli przedstawiciele wszystkich państw członkowskich Rady Bezpieczeństwa i przedstawiciel Kanady. Komisja Energii Atomowej została upoważniona do wymiany informacji o energii nowego typu oraz do zorganizowania kontroli zmierzającej do ograniczenia użycia energii jądrowej wyłącznie do celów pokojowych.

Działalność swoją komisja rozpoczęła w czerwcu 1946 r. od rozpatrzenia propozycji Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego.

14 czerwca 1946 roku przedstawiciel Stanów Zjednoczonych Baruch zgłosił plan /znany pod nazwą "planu Barucha"/, w którym proponował powołanie międzynarodowego urzędu rozwoju energii atomowej, upoważnionego do kontrolowania na całym globie nie tylko wszelkiej produkcji energii atomowej, ale i kopalnictwa materiałów rozszczepialnych. Plan Barucha zakładał zaprzestanie produkcji broni jądrowych pod warunkiem zniesienia prawa weta mocarstw w Radzie Bezpieczeństwa ONZ w odniesieniu do propozycji i zaleceń proponowanego urzędu^{x/}. Stany Zjednoczone, posiadając w tym czasie monopol atomowy, wywierały presję na Komisję Energii Atomowej, aby ta przyjęła plan Barucha za wytyczną swej działalności.

Związek Radziecki zaproponował podpisanie konwencji w sprawie zakazu stosowania, produkcji i gromadzenia broni jądrowej. Projekt ZSRR przewidywał zniszczenie wszelkich zapasów broni jądrowej w ciągu 3 miesięcy od chwili wejścia w życie konwencji.

Związek Radziecki postulował by postanowienia dotyczące wprowadzenia w życie zgłoszonej konwencji podejmowano w oparciu o zasadę jedności 5 wielkich mocarstw. Nie zgodził się, aby decyzje w tej sprawie podejmował organ formalnie międzynarodowy, a w rzeczywistości podporządkowany Stanom Zjednoczonym,

Nieustępliwe stanowisko Stanów Zjednoczonych w sprawie planu Barucha spowodowało, że po bez mała 2 latach prace Komisji zostały sparaliżowane. Nie mogąc przeformować planu Barucha ani w Komisji Energii Atomowej, ani w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, gdzie obowiązywała jedność pięciu mocarstw, USA przeniosły tę sprawę na forum Zgromadzenia Ogólnego, gdzie w owym czasie dysponowały większością głosów. Na III sesji w 1948 r. Zgromadzenie Ogólne, wbrew stanowisku państw socjalistycznych, opowiedziało się za planem Barucha i wezwało Komisję Energii Atomowej do kontynuowania prac.

x/ Szeroko o tym - J.P.Murray: Od Jałty do rozbrojenia. KiW, W-wa 1964, s.55-107; Włodzimierz Wieczorek: Rozbrojenie - teoria i praktyka. KiW, W-wa 1968, s.52-53; Leon Romaniński: Instytucjonalne formy rokowań rozbrojeniowych. Rozbrojenie, szkice i rozprawy, PISM, W-wa 1966, s.251-259.

Negocjacje prowadzone zgodnie z tą rezolucją nie dały żadnych pozytywnych wyników, rozbijając się o różnice zdań między Stanami Zjednoczonymi i Związkiem Radzieckim w sprawie zniszczenia broni jądrowej. Mimo impasu, ZSRR stał na stanowisku kontynuowania prac Komisji Energii Atomowej. W tym celu na V sesji ONZ w 1950 roku przedstawił Zgromadzeniu Ogólnemu projekt rezolucji, w której proponował, aby Komisja Energii Atomowej podjęła działania w zakresie przygotowania projektów konwencji o zakazie broni jądrowej i międzynarodowej kontroli energii atomowej. Propozycja ZSRR została odrzucona, co doprowadziło do ostatecznego sparaliżowania prac Komisji Energii Atomowej. W takiej sytuacji ZSRR wycofał się z Komisji Energii Atomowej.

Na los Komisji Energii Atomowej dodatkowo wpłynęła sprawa ChRL. ZSRR od powstania ChRL domagał się zapewnienia jej reprezentacji w tym organie, czemu sprzeciwiły się państwa zachodnie. I tak prace Komisji Energii Atomowej zostały całkowicie przerwane i na podstawie uchwały Zgromadzenia Ogólnego z 11 stycznia 1952 r. /VI sesja/ została ona formalnie rozwiązana. Winę za taki stan rzeczy, nawet w opinii amerykańskich historyków, ponoszą Stany Zjednoczone, które: "Albo spowodowane przez bombę upojenie i zadufanie |zrodziły marzenia, że uda się popchnąć ZSRR do niekorzystnego dlań porozumienia, albo rząd, mimo wszystkie dęcia w surmy, w rzeczywistości nigdy nie poczynił poważnego wysiłku, aby rozwiązać problem ocalenia rodu ludzkiego przed okropnościami nuklearnymi" x/.

Minister handlu USA H. Wallace w liście do Trumana wyraźnie określił intencje planu Barucha, czyli: ... domagania się od innych narodów, aby powzięły wiążące zobowiązania nieprowadzenia badań nad wojskowym zastosowaniem energii atomowej oraz ujawnienia posiadanych zasobów uranu i toru, podczas gdy Stany Zjednoczone zachowają prawo zatrzymania dla siebie technicznej umiejętności wykorzystania energii atomowej do cz. su, gdy system międzynarodowej kontroli i inspekcji będzie działał ku naszemu zadowoleniu.

Innymi słowy, powiadamy Rosjanom, że jeżeli będą "grzeczni" może koniec końców przekazemy im i innym narodom naszą umiejętność

x/ J.P.Murray: Od Jałty do rozbrojenia. KiW, Warszawa 1964, s.80.

wykorzystała energii atomowej. Brak jednak obiektywnej miary tego, co kwalifikuje ich jako "grzecznych", a także określonego terminu podzielenia się naszą umiejętnością^{x/}.

3.2.2. Komisja Zbrojeń Konwencjonalnych

Jednocześnie z walką o zakaz broni jądrowej ZSRR i inne kraje socjalistyczne rozpoczęły walkę o ograniczenie zbrojeń konwencjonalnych. Debata na ten temat zapoczątkowana została w 1946 roku podczas I sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ. W wyniku debaty Zgromadzenie Ogólne 14 grudnia 1946 roku powzięło rezolucję w sprawie zasad powszechnej regulacji i redukcji zbrojeń. Dla rozpatrzenia tych zasad rezolucja Zgromadzenia Ogólnego zobowiązała Radę Bezpieczeństwa do powołania Komisji Zbrojeń Konwencjonalnych.

Komisja Zbrojeń Konwencjonalnych, o analogicznym składzie jak Komisja Energii Atomowej, rozpoczęła pracę 24 marca 1947 r.

Po pięciu pierwszych posiedzeniach zarysowały się rozbieżności dotyczące jej planu pracy, jak również merytorycznych stanowisk stron.

ZSRR zaproponował jako punkt pierwszy rozpatrzenie ogólnych zasad redukcji zbrojeń i sił zbrojnych oraz ustalenie minimalnych potrzeb każdego państwa, uwzględniając zakaz broni jądrowej. Amerykanie zaś proponowali rozpatrzenie w pierwszej kolejności spraw z zakresu gwarancji. Ponadto plan radziecki zakładał przedyskutowanie redukcji potencjału przemysłowego, pracującego na potrzeby wojny, zaś plan amerykański w ogóle tego zagadnienia nie ujmował. Po uciążliwych debatach na temat planu pracy Komisji Zbrojeń Konwencjonalnych i Rada Bezpieczeństwa zatwierdziła dziewięcioma głosami amerykański plan pracy; ZSRR i Polska wstrzymały się od głosu.

W sprawie merytorycznej Związek Radziecki przedstawił do rozpatrzenia Komitetowi Zbrojeń Konwencjonalnych jasny, czteropunktowy projekt^{xx/}, w którym stwierdzono, że w warunkach ery atomowej należy rozpatrzyć całokształt spraw związanych z rozbrojeniem, łącznie z kwestią ograniczenia, a następnie całkowitej eliminacji broni jądrowej.

x/ Tamże, s.75.

xx/ J.P.Murray: Od Jałty do rozbrojenia. KiW, W-wa 1964, s.166.

Mocarstwa zachodnie przedstawiły dokument^{x/} w którym sformułowały szereg warunków, które ich zdaniem należy spełnić przed ewentualnym rozbrojeniem /wprowadzenie w życie systemu bezpieczeństwa międzynarodowego opartego na koncepcji zachodniej, przyjęcie planu Barucha, rozwiązanie szeregu problemów politycznych, m.in. podpisanie traktatów pokojowych z Niemcami i Japonią/. Dokument mocarstw zachodnich całkowicie pomijał sprawę ograniczenia i likwidacji broni jądrowej.

Istotę zachodnich propozycji amerykański historyk J.P. Morray określił następująco: "Mocarstwa zachodnie żądają na samym początku informacji i prawa zweryfikowania tych informacji przy pomocy ich własnych inspektorów. Pragną one odroczenia wszelkiego rozpatrywania zobowiązań redukcji zbrojeń do czasu zebrania i zweryfikowania informacji", i dalej: "Zezwolenie na zachowanie w tajemnicy wojskowej z tej dziedziny, przy jednoczesnym żądaniu opublikowania informacji o broni konwencjonalnej, zrodzi wypaczony obraz równowagi potęgi wojskowej i da nieuzasadnioną przewagę Stanom Zjednoczonym, które strzec będą własnych tajemnic"^{xx/}.

Związek Radziecki odrzucił próbę uzależnienia debaty nad kwestiami rozbrojenia od warunków wstępnych zawartych w propozycjach mocarstw zachodnich.

W roku 1948 Związek Radziecki na III sesji Zgromadzenia Ogólnego zaproponował, aby każde z wielkich mocarstw zredukowało proporcjonalnie stan liczebny swoich sił zbrojnych. Projekt ZSRR przewidywał, że Komisja Zbrojeń Konwencjonalnych opracuje do 1 czerwca 1949 roku odpowiedni plan takiej redukcji, a Komisja Energii Atomowej - dwie konwencje: jedną w sprawie zakazu broni jądrowej, drugą - w sprawie kontroli nad energią atomową.

Zachód odrzucił zarówno ideę proporcjonalnej redukcji sił zbrojnych, jak i propozycję podpisania układu w sprawie zakazu broni jądrowej i w sprawie kontroli nad energią jądrową. Państwa zachodnie uzasadniały swoje stanowisko brakiem w propozycjach radzieckich wystarczających środków sprawdzania posunięć rozbrojeniowych.

x/ Tamże, s.163-164.

xx/ Tamże, s.169.

Na radzieckie propozycje delegat Francji w Komisji Zbrojeń Konwencyjnalnych złożył swoje kontrpropozycje. Propozycje francuskie głównie koncentrowały się na stworzeniu organu kontrolnego, którego zadaniem byłoby prowadzenie inspekcji i weryfikowanie posunięć rozbrojeniowych. Propozycje francuskie, tak jak i poprzednie Stanów Zjednoczonych, pomijały całkowicie sprawę ograniczenia i zakazu broni jądrowej.

Nieustępliwe stanowisko państw zachodnich w sprawie nieograniczonej inspekcji, jak i eliminowania z zakresu problemów rozbrojeniowych zakazu broni jądrowej spowodowało impas w pracach Komisji Zbrojeń Konwencyjnalnych. Związek Radziecki udowodnił, że: "tego rodzaju pociągnięcia państw zachodnich nie mogą doprowadzić do niczego innego jak do zalegalizowania szpiegostwa"^{x/}.

W sytuacji, kiedy prace Komisji Zbrojeń Konwencyjnalnych przekształciły się w akademicką dyskusję przedstawiciel ZSRR 27 kwietnia 1950 r. opuścił posiedzenie.

Po dwu nielegalnych, wobec nieobecności ZSRR, posiedzeniach odbytych w okresie od 18 maja do 9 sierpnia 1950 roku Komisja Zbrojeń Konwencyjnalnych zawiesiła swe prace. Została ona rozwiązana przez Radę Bezpieczeństwa 30 stycznia 1952 roku na podstawie zalecenia Zgromadzenia Ogólnego z 1. stycznia 1952 r.

Na temat stanowiska państw zachodnich J.P. Morray pisze: "rzekome niebezpieczeństwo, którego obawiają się, lub udają, że się obawiają Stany Zjednoczone, w rzeczywistości w ogóle nie istnieje. Naleganie na niemożliwe do zaspokojenia żądania odnośnie do kontroli i gwarancji wydaje się sprytne tym, którzy z nieujawnionych względów nie chcą porozumienia rozbrojeniowego. Dla tych którzy - mimo rosnących trudności, jakie taka przemiana zwiastuje ustrojowi kapitalistycznemu - rozbrojenia pragną, taktyka ta wyda się kruczkim prawniczym, stosowanym w złej wierze"^{xx/}.

x/ Leon Romaniński: Instytucjonalne formy rokowań rozbrojeniowych. Rozbrojenie, szkice, rozprawy, PISM, W-wa 1966, s.295.
xx/ J.P. Morray: Od Jałty do rozbrojenia. KiW, W-wa 1964, s.162.

3.2.3. Komisja Rozbrojeniowa ONZ

Ten organ rozbrojeniowy ONZ powstawał w okresie trwania wojny w Korei, w warunkach napiętych stosunków międzynarodowych. Stanowisko Stanów Zjednoczonych wskazywało, że w tych warunkach szanse powodzenia rozmów rozbrojeniowych są znikome. Z drugiej zaś strony groźba użycia w Korei broni atomowej oraz wyścig zbrojeń wywołały zaniepokojenie światowej opinii publicznej. Stany Zjednoczone i ich zachodni sojusznicy musiały się liczyć zarówno z światową opinią publiczną, jak i z faktem utraty monopolu atomowego.

Rządy państw zachodnich uświadomiły sobie, że dialogu z ZSRR w sprawie rozbrojenia nie da się prowadzić z pozycji siły, że trzeba zmienić metodę podejścia do tego problemu, że sprawy rozbrojenia trzeba rozpatrywać kompleksowo i na forum jednego organu.

Do rozpatrzenia sprawy utworzenia nowego organu rozbrojeniowego Zgromadzenie Ogólne powołało w grudniu 1950 r. Komitet Dwunastu Państw, który opowiedział się za powołaniem nowego organu. W 1951 roku toczyły się rozmowy na temat stworzenia nowego organu, jego zadań i kompetencji. 18 listopada 1951 roku państwa zachodnie /USA, Wielka Brytania, Francja/ przedstawiły projekt wspólnej rezolucji określającej zadania nowego organu rozbrojeniowego. Projekt państw zachodnich zakładał kompleksowe rozpatrzenie problemu rozbrojenia, ale nadal jeśli chodzi o kontrolę energii atomowej trzymał się planu Barucha, nadal forsował sprawę informacji o stanie sił zbrojnych oraz ich weryfikacji przed rozbrojeniem. Forsowały też sprawy, które były tematem rokowań na forum dwóch poprzednich komisji i gdzie w swoim czasie zostały odrzucone przez Związek Radziecki.

Związek Radziecki przedstawił własne propozycje. Zdaniem ZSRR nowy organ powinien zająć się przygotowaniem konwencji o natychmiastowym zakazie użycia broni jądrowej oraz o utworzeniu organu kontrolnego w ramach Rady Bezpieczeństwa odpowiedzialnego za wprowadzenie w życie tej konwencji oraz konwencji w sprawie redukcji o 1/3 aktualnych stanów zbrojeń konwencjonalnych i sił zbrojnych. Projekt konwencji miał być opracowany do lutego 1952 roku i przedstawiony do podpisania nie później niż w czerwcu 1952 roku na Światowej Konferencji Rozbrojeniowej.

Propozycje stron zostały przedyskutowane na VI sesji Zgromadzenia Ogólnego. Dla pogodzenia stanowisk stron Zgromadzenie Ogólne powołało organ mediacyjny pod kierownictwem ówczesnego przewodniczącego Zgromadzenia Ogólnego, przedstawiciela Meksyku, Padillo Nerwo^{x/}. Wyniki pracy tego organu zostały opracowane w memorandum, znanym jako "memorandum Padillo Nerwo". Prace tego organu nie przyczyniły się do zmiany stanowiska trzech państw zachodnich.

11 stycznia Zgromadzenie Ogólne powołało do rozpatrzenia przedstawionych projektów rezolucji nowy organ ONZ - Komisję Rozbrojeniową.

W cztery miesiące później Stany Zjednoczone na forum Komisji Rozbrojeniowej przedstawiły "5-etapowy plan ujawnienia i weryfikacji informacji o siłach zbrojnych i zbrojeniach"^{xx/}. Zgodnie z tym amerykańskim dokumentem: "Proces ujawniania informacji musiałby odbywać się etapami: od mniej tajnych danych do bardziej tajnych; od broni zwykłych - do atomowych. Dla weryfikacji ujawnionych danych plan USA przewidywał utworzenie odpowiedniego systemu inspekcji. Celem amerykańskiej propozycji miało być stworzenie "otwartego nieba", gdyż tylko w takich warunkach - zdaniem USA - mogłoby nastąpić rozbrojenie"^{xxx/}. Delegat ZSRR Malik w toku dyskusji uzasadnił nierealność amerykańskiego planu i udowodnił, że jest on obliczony na efekt propagandowy, stwierdzając m.in. "Jak może państwo, które dostarcza pełnej oficjalnej informacji o najprostszycy rodzajach broni - powiedzmy karabinach i karabinach maszynowych - mieć zaufanie do Stanów Zjednoczonych, które oświadczają oficjalnie, że w ciągu czterech etapów w żadnych okolicznościach nie udzielią informacji o broni atomowej i o innych tajnych rodzajach broni"^{xxxx/}.

Odrzucając radzieckie propozycje, aby redukcji o 1/3 broni konwencjonalnych towarzyszył absolutny zakaz broni jądrowej. trzy mocarstwa zachodnie, w uzupełnieniu amerykańskiego planu, przedstawiły propozycje dotyczące regulacji, ograniczenia

x/ W skład organu weszli przedstawiciele: ZSRR, USA, Wielkiej Brytanii i Francji.

xx/ Patrz J.P.Murray: Od Jałty do rozbrojenia. KiW, W-wa 1964, s.207-208.

xxx/ Włodzimierz Wleczorek: Rozbrojenie - teoria i praktyka. KiW, W-wa 1968, s.57.

xxxx/ J.P.Murray: Od Jałty do rozbrojenia. KiW, W-wa 1964, s.210.

i zrównoważonej redukcji sił zbrojnych i zbrojeń. W propozycji tej postulowały one ustalenie pułapów sił zbrojnych dla poszczególnych mocarstw: 1-1,5 miliona żołnierzy dla ZSRR, USA i Chin; 700 tysięcy dla Wielkiej Brytanii i Francji.

Propozycja ta faktycznie nie była krokiem do rozbrojenia, sankcjonowała jedynie ówczesny stan sił zbrojnych, a ponadto pomijała zakaz broni jądrowej, na którego wprowadzenie nalegał Związek Radziecki.

Kolejne sesje Zgromadzenia Ogólnego ONZ, wobec głębokich różnic zdań potwierdzały tylko brak postępu w rokowaniach i zalecały Komisji Rozbrojeniowej kontynuowanie prac. W roku 1953 było już jasne, że rokowania Komisji Rozbrojeniowej utknęły w ślepych zaułku.

W tej sytuacji Zgromadzenie Ogólne na VII sesji zaleciło powołanie w ramach Komisji Rozbrojeniowej Podkomitetu, którego zadaniem było poszukiwanie w "niejawnych negocjacjach nadającego się do przyjęcia rozwiązania"^{x/}. W skład Podkomitetu, powołanego na mocy decyzji berlińskiej Konferencji Ministrów Spraw Zagranicznych czterech mocarstw w kwietniu 1954 roku, weszły: ZSRR, USA, Wielka Brytania i Francja. Negocjacje na forum Podkomitetu, jako organu roboczego Komisji Rozbrojeniowej trwały w latach 1954-1957 bez widocznych wyników. W sumie rokowania prowadzone w tym okresie "stały się jeszcze jednym etapem rozpoznania intencji stron, wyjaśnienia stanowisk"^{xx/}.

Podkomitet Komisji Rozbrojeniowej w latach 1954-1957 odbył pięć sesji, na których rozpatrywał angielsko-francuskie memorandum w sprawie rozbrojenia. Memorandum to zawierało propozycje rozbrojeniowe, w tym i stopniowego zakazu i eliminacji broni jądrowej. Anglo-francuskie propozycje, mimo wielu braków, mogły stanowić podstawę do rokowań rozbrojeniowych. Związek Radziecki mając na uwadze znaczenie tego memorandum dla dalszych negocjacji rozbrojeniowych 15 maja 1955 roku przedstawił w Podkomitecie projekt deklaracji Zgromadzenia Ogólnego, w której wyszedł naprzeciw propozycjom państw zachodnich. Zgodził się on na przyjęcie kon-

x/ Leon Romaniecki: Rozbrojenie, szkice i rozprawy. PISM, W-wa 1966, s.266.

xx/ Włodzimierz Wieczorek: Rozbrojenie - teoria i praktyka. KiW, W-wa 1968, s.59.

cepcji ilościowych limitów zbrojeń oraz na zakaz broni jądrowej po dokonaniu odpowiednich ograniczeń zbrojeń konwencjonalnych.

Kiedy wydawało się, że nastąpiło zbliżenie stanowisk, że można będzie osiągnąć postęp w rokowaniach rozbrojeniowych, państwa zachodnie we wrześniu 1956 roku, pod pretekstem niedoskonałości środków i metod inspekcji oraz kontroli, wycofały się z własnych propozycji.

W tej sytuacji ZSRR poszedł na ustępstwa i 27 marca 1956 r. zaproponował porozumienie się na początek w sprawie ograniczenia zbrojeń konwencjonalnych, nie wiążąc tej sprawy z porozumieniem o zakazie broni jądrowej. Mimo to jednak państwa zachodnie w latach 1956-1957 zarówno na forum Podkomitetu, jak i Komisji Rozbrojeniowej uważały propozycje radzieckie za niemożliwe do przyjęcia.

Rokowania rozbrojeniowe ponownie znalazły się w impasie, o czym Komisja Rozbrojeniowa jesienią 1957 roku zawiadomiła Zgromadzenie Ogólne ONZ i Radę Bezpieczeństwa.

Impas w rokowaniach rozbrojeniowych stał się przedmiotem obrad XII sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Na tej sesji ZSRR i Polska, popierane przez Indie i inne kraje, wystąpiły z propozycją powołania na miejsce Podkomitetu i Komitetu Rozbrojeniowego, nowego bardziej reprezentatywnego organu rozbrojeniowego, składającego się z wszystkich członków Organizacji Narodów Zjednoczonych. W tym czasie państwom zachodnim udało się jeszcze raz storpedować propozycje państw socjalistycznych, ale pod naciskiem Zgromadzenia Ogólnego doszło do powiększenia składu Komisji Rozbrojeniowej z 11 do 25 członków^{x/}.

Zwiększenie składu Komisji Rozbrojeniowej nie spowodowało postępu w rokowaniach rozbrojeniowych. Przyczyną takiego stanu rzeczy był fakt, że zasadnicze rozmowy odbywały się na forum Podkomitetu, którego skład nie został zmieniony, oraz że i w Komitecie Rozbrojeniowym przewagę liczebną nadal posiadały państwa członkowskie NATO. ZSRR, nie widząc perspektyw pozytywnych rokowań rozbrojeniowych, ogłosił wycofanie się z prac zarówno w Komisji Rozbrojeniowej, jak i w Podkomitecie.

x/ Leon Romanienko: Rozbrojenie, szkice i rozprawy. PISM, W-wa 1966, s.271: Komisja Rozbrojeniowa do 1958 r. składała się z 11 członków Rady Bezpieczeństwa. Zgodnie z rezolucją XII sesji zostało włączonych następujących 14 państw; Argentyna, Australia, Brazylia, Belgia, Burma, Czechosłowacja, Egipt, India, Włochy, Meksyk, Norwegia, Polska, Tunezja, Jugosławia.

Przerwa w pracy Komisji Rozbrojeniowej trwała do 1959 roku, do XIV sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Na tej sesji Zgromadzenie Ogólne uchwaliło rezolucję wzywającą rządy do powszechnego i całkowitego rozbrojenia. Zgodnie z tą rezolucją deklaracja ZSRR z 8 września 1959 r., która została omówiona poprzednio, wraz z innymi materiałami sesji została przekazana Komisji Rozbrojeniowej i Komitetowi Dziesięciu Państw.

Na mocy uchwał tej sesji w skład Komisji Rozbrojeniowej weszły wszystkie państwa członkowskie ONZ. Komisja ta formalnie istnieje do chwili obecnej, ale praktycznie nie przejawia żadnej działalności.

Od 1960 roku negocjacje rozbrojeniowe praktycznie są prowadzone w organach nie podlegających bezpośrednio ONZ.

3.3. Organy rozbrojeniowe nie podlegające ONZ

3.3.1. Komitet Rozbrojeniowy Dziesięciu Państw

Przed XIV sesją Zgromadzenia Ogólnego tj. 7 września 1959 roku, ministrowie spraw zagranicznych Związku Radzieckiego, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Francji na spotkaniu w Genewie postanowili wznowić negocjacje rozbrojeniowe. Dla rozpatrywania propozycji rozbrojeniowych postanowili utworzyć Komitet Rozbrojeniowy Dziesięciu Państw, który miał działać poza ONZ, ale stale informować Komisję Rozbrojeniową o swoich pracach. W skład Komitetu Rozbrojeniowego Dziesięciu Państw weszło 5 przedstawicieli państw Układu Warszawskiego: Bułgarię, Czechosłowację, Polski, Rumunię i ZSRR oraz 5 przedstawicieli państw NATO: Francji, Kanady, Włoch, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych.

Komitet miał rozpatrzyć propozycje radzieckie, uchwalone na XII sesji Zgromadzenia Ogólnego w sprawie powszechnego i całkowitego rozbrojenia, w ciągu czterech lat. Ale przed rozpoczęciem rokowań w Komitecie Dziesięciu mocarstw zachodnie przygotowały kontrpropozycje, w których: "Raz jeszcze rząd amerykański uprzedził, że przeciwny jest celowi całkowitego rozbrojenia świata"^{x/}. Mocarstwa zachodnie w swoich propozycjach stawiały sprawę

x/ J.P. Morray: *Od Jałty do rozbrajania*. KiW. W-wa 1964, s.362.

kontroli nad zbrojeniami, zakładając z góry, że ZSRR tak jak i przedtem odrzuci ten postulat. W Genewie podczas dwóch pierwszych sesji Komitetu Rozbrojeniowego Dziesięciu Państw mocarstwa zachodnie kontynuowały bardzo wyraźnie taktykę uchylania się od rozpatrywania propozycji radzieckich^{x/}.

16 marca 1960 r. pięć państw zachodnich wniosło na forum komitetu "Plan powszechnego i uniwersalnego rozbrojenia"^{xx/}. Plan mocarstw zachodnich był zmodyfikowaną wersją ich planu z 1957 roku.

Po kilkutygodniowych obradach państwa zachodnie oficjalnie odrzuciły radziecki plan rozbrojeniowy, jak i propozycję określenia zasad powszechnego i całkowitego rozbrojenia.

Przed zakończeniem kwietniowej sesji komitetu 26 kwietnia 1960 roku państwa zachodnie przedstawiły dokument w sprawie "zasad i warunków powszechnego i całkowitego rozbrojenia pod skuteczną kontrolą międzynarodową". Dokument ten był krokiem naprzód w stosunku do ich poprzednich propozycji. Uznawał bowiem potrzebę ustalenia zasad rozbrojenia oraz celowość opracowania programu powszechnego i całkowitego rozbrojenia. Propozycje te jednak, mimo ustępstw wobec państw socjalistycznych, trudne były do przyjęcia, albowiem, "nie uwzględniały one likwidacji sił zbrojnych i zbrojeń, lecz jedynie ich ograniczenie"^{xxx/}. Zresztą w toku dalszych obrad delegacja amerykańska odstąpiła od własnego projektu zasad rozbrojenia, powracając, wbrew stanowisku Francji i Wielkiej Brytanii, do swych postulatów kontroli poszczególnych kroków. A więc państwa zachodnie kontynuowały na forum komitetu swoją dotychczasową politykę kontroli nad zbrojeniami. Obrady pierwszej sesji Komitetu Rozbrojeniowego Dziesięciu Państw zostały przerwane w atmosferze ostrego spięcia.

x/ Komitet Dziesięciu zebrał się w Genewie 15 marca 1960 r. Obrady trwały od drugiej połowy marca do końca kwietnia oraz w czerwcu 1960 r.

xx/ Założenia tego planu patrz J.P. Morray: Od Jałty do rozbrojenia. KiW, W-wa 1964, s.363.

xxx/ Włodzimierz Wieczorek: Rozbrojenie - teoria i praktyka. KiW, W-wa 1968, s.68.

Drugą sesję komitetu /7-27 czerwca 1960 r./ poprzedziła afera z zestrzeleniem nad terytorium ZSRR amerykańskiego samolotu szpiegowskiego U-2, co spowodowało fiasko planowej konferencji na najwyższym szczeblu w Paryżu i napięcie między Związkiem Radzieckim i Stanami Zjednoczonymi.

Mimo wszystko ZSRR, dążąc do wyprowadzenia z impasu negocjacji rozbrojeniowych, 7 czerwca przedstawił komitetowi rozwinięte propozycje powszechnego i całkowitego rozbrojenia^{x/}. Nowe propozycje radzieckie uwzględniały wiele poprzednich sugestii mocarstw zachodnich. ZSRR postulował:

W pierwszym etapie: zlikwidować wszystkie wojskowe rakiety i pociski; zakazać posługiwania się techniką raketową w przestrzeni kosmicznej dla celów militarnych; przeprowadzić terenową inspekcję instalacji raketowych; zlikwidować samoloty - nosiciele broni jądrowej oraz inne środki, które mogą przenosić broń jądrową; eliminować z uzbrojenia broń jądrową; wycofać wszystkie wojska z obcych terytoriów.

W drugim etapie: zredukować stany liczebne sił zbrojnych i zniszczyć odpowiednie ilości broni konwencjonalnych oraz zniszczyć wszystkie zapasy broni jądrowej.

W trzecim etapie: wcielić w życie pozostałe przedsięwzięcia dotyczące całkowitego i powszechnego rozbrojenia.

Przedsięwzięcia w poszczególnych etapach miały być realizowane pod nadzorem kontroli międzynarodowej. Związek Radziecki proponował realizację przedstawionego planu w ciągu czterech lat.

Nowe propozycje ZSRR zaskoczyły państwa zachodnie i wykazały ich defensywną pozycję. Przedstawiciel USA w Komitecie Dzieśięciu przeciwstawił się propozycjom radzieckim, odrzucił również propozycje delegata Francji postulujące likwidację środków przenoszenia broni jądrowej.

Zachodni sojusznicy Stanów Zjednoczonych, pod naciskiem własnej opinii publicznej, domagali się opracowania kontrpropozycji w stosunku do planu radzieckiego. Europejscy sojusznicy Stanów Zjednoczonych uświadomili sobie, że trzymanie się dotychczasowych planów zachodnich stało się niewygodne z punktu widzenia propagandowego.

W oczekiwaniu na nowy plan delegacje państw NATO pod różnymi pretekstami przeciągały obrady komitetu; odraczały x/ J.P.Murray: Od Jałty do rozbrojenia. KiW, W-wa 1964, s.365-367

posiedzenia, jednym słowem prowadziły "walkę o czas".

Państwa socjalistyczne widząc, że celem taktyki państw zachodnich jest hamowanie negocjacji, 22 czerwca 1960 roku ostrzegły swoich partnerów, że taka ich postawa może doprowadzić do zerwania prac konferencji.

Tuż przed przerwaniem obrad Komitetu Dziesięciu delegatów amerykański przedstawił nowe propozycje, które: "jedynie pod względem sformułowań słownych różniły się od starych, nie wnosząc żadnej istotnej zmiany. Były one dodatkowym dowodem, że mocarstwa zachodnie po prostu grają na zwłokę, nie mając w rzeczywistości zamiaru wyrażenia zgody na rozbrojenie"^{x/}.

Prowadzenie negocjacji na bazie tego dokumentu z góry było skazane na niepowodzenie. Chcąc pozbawić mocarstwa zachodnie możliwości maskowania wyścigu zbrojeń dyskusjami w Komitecie, państwa socjalistyczne 26 czerwca 1960 roku wycofały się z Komitetu Rozbrojeniowego Dziesięciu Państw.

Po wycofaniu się państw socjalistycznych, pod szyldem Komitetu Dziesięciu odbyły się dwa seperastyczne posiedzenia, na których podjęto decyzję o przekazaniu dokumentacji Komitetu Komisji Rozbrojeniowej ONZ i za jej pośrednictwem Zgromadzeniu Ogólnemu.

3.3.2. Komitet Rozbrojeniowy Osiemnastu Państw - Komitet Rozbrojeniowy

Powstanie tego organu rozbrojeniowego poprzedziło szereg ważnych wydarzeń na arenie międzynarodowej, które zostały omówione poprzednio.

Kiedy zarysowało się bardziej elastyczne stanowisko Stanów Zjednoczonych w sprawach rozbrojenia, dla dalszych negocjacji - prowadzonych na podstawie porozumienia między Związkiem Radzieckim a Stanami Zjednoczonymi przy akceptacji XVI sesji Zgromadzenia Ogólnego - utworzony został Komitet Rozbrojeniowy Osiemnastu Państw. W jego skład weszli dotychczasowi członkowie Komitetu Rozbrojeniowego Dziesięciu Państw oraz osiem państw niez zaangażo-

x/ J.P. Morray: Od Jałty do rozbrojenia. KiW, W-wa 1964, s.369. Tamże tekst nowych propozycji rozbrojeniowych państw zachodnich.

wanych: Brazylia, Birma, Etiopia, Indie, Meksyk, Nigeria, Szwecja i Egipt. Współprzewodniczącymi Komitetu były Stany Zjednoczone i Związek Radziecki.

Komitet Osiemnastu rozpoczął pracę 15 marca 1962 r. w Genewie, ale bez udziału Francji, która odmówiła uczestnictwa. Od 1962 do 1969 roku zajmował się on głównie rozpatrywaniem możliwości zakazu dokonywania doświadczeń z bronią jądrową, sprawą zwołania międzynarodowej konferencji w celu podpisania konwencji o zakazie użycia broni jądrowej i termojądrowej oraz rozpatrywaniem zaleceń Zgromadzeń Ogólnych ONZ w sprawie opracowania traktatów powszechnego i całkowitego rozbrojenia.

Pierwszym konkretnym osiągnięciem Komitetu Osiemnastu Państw było opracowanie układu o częściowym zakazie prób z bronią jądrową w atmosferze, przestrzeni kosmicznej i pod wodą, który został podpisany w Moskwie 5 sierpnia 1963 r.

Po trudnych negocjacjach Komitet Osiemnastu Państw przedstawił 14 marca 1968 r. Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ raport prezentujący układ o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej. Układ podpisany został 1 lipca 1968 r.

W roku 1969 postanowiono dwukrotnie rozszerzyć skład Komitetu Rozbrojeniowego Osiemnastu Państw. W maju do Komitetu włączono MRL i Japonię, a w lipcu - Argentynę, Węgry, Maroko, Holandię, Pakistan i Jugosławię. Tak więc Komitet Rozbrojeniowy Osiemnastu Państw przekształcił się w Komitet Rozbrojeniowy Dwudziestu Sześciu Państw. W związku z tym 28 sierpnia 1969 r. z inicjatywy współprzewodniczących, postanowiono zmienić jego nazwę na Komitet Rozbrojeniowy, zaś jego posiedzenia w Konferencje Komitetu Rozbrojeniowego.

21 sierpnia 1974 r. na posiedzeniu Komitetu Rozbrojeniowego w Genewie postanowiono włączyć do jego składu Niemiecką Republikę Demokratyczną, Federalną Republikę Niemiec oraz trzy kraje niezaangażowane: Peru, Iran i Zair. Tak więc od 1975 roku Komitet Rozbrojeniowy /w Genewie/ liczy 31 członków łącznie z Francją, która nadal odmawia udziału w jego pracach.

Na tej płaszczyźnie osiągnięto sporo istotnych porozumień. Poza dwoma wyżej wymienionymi porozumieniami do głównych zalicza się:

a/ układ o zakazie umieszczania na dnie mórz i oceanów broni nuklearnej i innych broni masowej zagłady z 1971 roku.

b/ Konwencję o zakazie przeprowadzania badań, produkcji i gromadzenia broni bakteriologicznej z 1972 roku.

c/ Konwencję o zakazie wykorzystania techniki modyfikacji środowiska naturalnego w celach militarnych i wrogich z 1976 r.

Obecnie Genewski Komitet Rozbrojeniowy rozpatruje projekt konwencji o zakazie broni chemicznej oraz projekt porozumienia w sprawie zakazu broni radiologicznej.

Genewski Komitet Rozbrojeniowy, z inicjatywy państw socjalistycznych, przyjął i przekazał 11 maja 1978 roku do rozpatrzenia specjalnej Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ projekt konwencji o zakazie produkcji, gromadzenia, rozmieszczenia i stosowania broni jądrowej.

Są to częściowe kroki zmierzające do osiągnięcia jak najszerszego porozumienia w sprawie przedstawionej przez ZSRR, a dotyczącej zakazu przygotowania i produkcji nowych rodzajów i systemów broni masowej zagłady.

Kraje socjalistyczne w lutym 1978 r. przedstawiły w genewskim Komitecie Rozbrojeniowym długofalowy program rozbrojenia, przewidujący stopniowe rozwiązanie wszystkich problemów związanych z rozbrojeniem. Plan ten przewiduje rozwiązanie następujących problemów i opracowanie odpowiednich układów:

- układu w sprawie zahamowania nuklearnego wyścigu zbrojeń i w sprawie rozbrojenia nuklearnego;
- układu w sprawie zapobiegania wybuchowi konfliktu nuklearnego;
- układu zaostrzającego przepisy o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej;
- układu w sprawie zakazu badań, produkcji i składowania broni chemicznej i zniszczenia tych zapasów;
- układu w sprawie zakazu badań i produkcji nowych rodzajów i nowych systemów broni masowej zagłady;
- układu w sprawie utworzenia stref bezatomowych;
- układu w sprawie ograniczenia i redukcji sił zbrojnych oraz broni konwencjonalnych;
- układu w sprawie zmniejszenia budżetów wojskowych;

- układu w sprawie całkowitej demilitaryzacji dna mórz i oceanów;

- układu o podjęciu przedsięwzięć regionalnych służących odprężeniu i rozbrojeniu.

Prawdopodobnie negocjacje dotyczące wymienionych zagadnień będą trudne i długotrwałe. Społeczność międzynarodowa liczy na ich rozwiązanie, gdyż zdaje sobie sprawę z tego, iż we współczesnym świecie wybuch wojny grozi zagładą ludzkości.

3.3.3. Rokowania wiedeńskie

Kolejnym ważnym forum rokowań rozbrojeniowych są wiedeńskie rokowania w sprawie wzajemnej redukcji sił zbrojnych i zbrojeń w Europie Środkowej. Trwają one od października 1973 roku między delegacjami 7 państw NATO /USA, Kanada, Wielka Brytania, RFN, Belgia, Holandia, Luksemburg/ i 4 państw Układu Warszawskiego /ZSRR, Polska, NRD, CSSR/.

W charakterze uczestników bez prawa decyzji w rokowaniach tych bierze udział osiem innych państw. Ze strony państw socjalistycznych: Bułgaria, Rumunia i Węgry, a ze strony Zachodu: Turcja, Grecja, Włochy, Dania i Norwegia.

Celem tych rozmów jest uzupełnienie odprężenia politycznego odprężeniem militarnym w Europie Środkowej, gdzie nastąpiła największa koncentracja wojsk i środków zagłady zgromadzonych w dwóch wielkich blokach militarnych.

Redukcja zbrojeń ma obejmować terytorium Belgii, Holandii, Luksemburga, RFN oraz Czechosłowacji, Polaki i NRD.

Wyrażone w komunikacie końcowym z rozmów przygotowawczych w Wiedniu cel i zasada przyszłych redukcji były zgodne z koncepcją prezentowaną przez kraje socjalistyczne. Według tej koncepcji redukcja sił zbrojnych i zbrojeń powinna przyczynić się do dalszego złagodzenia napięcia w Europie i do utrwalenia pokoju, bez uszczerbku dla interesów bezpieczeństwa żadnego z państw biorących udział w rokowaniach i naruszenia istniejącej równowagi wojskowej między Wschodem i Zachodem.

Państwa socjalistyczne, mając na uwadze zachowanie równowagi sił między obydwoimi ugrupowaniami wojskowo-politycznymi, lecz na niższym poziomie, przedstawiły 8 listopada 1973 roku 3-etapowy plan redukcji sił zbrojnych. Zgodnie z tym planem proces redukcji miałby przebiegać następująco:

- w 1975 r. - redukcja o 20 tys. żołnierzy po każdej stronie wraz z uzbrojeniem i sprzętem;

- w 1976 r. - redukcja o 5% stanu osobowego wojsk i ich uzbrojenia;

- 1977 r. - redukcja o dalsze 12% potencjału bojowego obydwu ugrupowań.

Propozycja krajów socjalistycznych kładła nacisk na równoległą redukcję potencjału wojskowego sił zbrojnych rozmieszczonych w Europie Środkowej i sił narodowych państw tego regionu oraz włączenie do programu rozbrojeniowego wszystkich części składowych potencjału militarnego: jednostek wojsk lądowych, sił powietrznych oraz jądrowych. Tak sformułowany program redukcji zbrojeń nie narusza układu sił w Europie Środkowej, a sprowadza się tylko do obniżenia poziomu istniejącej równowagi.

Zakładane w propozycji krajów socjalistycznych z 8 listopada zamrożenie rokowań miało zapobiec podejmowaniu działań sprzecznych z procesem redukcyjnym. Projekt zawierał także koncepcję systemu kontroli realizowania przyjętych ustaleń w zakresie rozbrojenia.

Tej proporcji krajów socjalistycznych państwa NATO, dążąc do uzyskania przewagi militarnej, przeciwstawiły projekt tzw. "asymetrycznej" redukcji zbrojeń.

Przedstawiony dnia 21 listopada 1973 r. plan zakłada:

- redukcję sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych rozmieszczonych w Europie o 29 tys. żołnierzy, ale pozostawienie ich sprzętu i uzbrojenia w Europie;

- redukcję o 68 tys. żołnierzy sił zbrojnych ZSRR stacjonujących w Europie Środkowej wraz z całym sprzętem i uzbrojeniem, w tej liczbie 1700 czołgów.

W myśl tej propozycji strona radziecka miałaby wycofać zwarte jednostki i związki, natomiast amerykańska - żołnierzy z wybranych poszczególnych oddziałów. W drugim etapie, którego terminu projekt nie określał, miałaby nastąpić redukcja narodowych sił zbrojnych pozostałych 9 państw do wspólnego pułapu 700 tys. żołnierzy. Projekt nie zawierał żadnych sugestii co do redukcji sił powietrznych oraz broni jądrowej.

Kraje socjalistyczne, wykazując dobrą wolę i dużą elastyczność w uwzględnianiu argumentacji strony przeciwnej, w latach

1974-1978 kilkakrotnie modyfikowały swój projekt z 8 listopada 1973 roku.

31 listopada 1974 roku kraje socjalistyczne wyraziły zgodę na rozpoczęcie redukcji sił zbrojnych i zbrojeń w Europie Środkowej od wycofania z tego regionu po 10 tys. żołnierzy amerykańskich i radzieckich. Pozostałe 9 państw mających status pełnoprawnych uczestników rokowań zredukowałyby swoje siły zbrojne o 20 tys. żołnierzy po każdej stronie. Redukcja sił zbrojnych tej grupy państw miałyby nastąpić niezwłocznie po wycofaniu 10-tysięcznych kontyngentów wojsk radzieckich i amerykańskich.

13 lutego 1975 roku kraje socjalistyczne zaproponowały 11 bezpośrednim uczestnikom rokowań podjęcie wspólnego zobowiązania o niezwiększaniu stanów osobowych ich wojsk w strefie Europy Środkowej w czasie trwania negocjacji.

Uczestniczące w rokowaniach wiedeńskich państwa NATO w oparciu o zawyżone dane dotyczące stanu liczebnego sił zbrojnych Układu Warszawskiego nadal usiłują przeforsować taką redukcję, która zapewniłaby im przewagę w tym regionie.

W grudniu 1975 roku przedstawiły one zmodyfikowaną wersję swojego planu z 1973 r. Nowa wersja przewiduje: wycofanie przez Stany Zjednoczone 1000 taktycznych pocisków jądrowych i 90 wyrzutni oraz 29 tys. żołnierzy, a ze strony radzieckiej - 68 tys. żołnierzy i 1700 czołgów. W dalszym ciągu w planie tym nie precyzowano sprawy ograniczenia potencjału wojskowego pozostałych 9 państw uczestników rokowań.

W istocie państwa NATO nie zmieniły swego pierwotnego stanowiska. Za cenę wycofania przestarzałych typów broni jądrowej chciałyby one uzyskać przewagę nad krajami socjalistycznymi. Zachód nadal domaga się, aby w przyszłym porozumieniu ustalone zostały kolektywne, a nie narodowe limity redukcji. W praktyce oznacza to, że państwa NATO mogłyby nie objąć redukcją Bundeswehry, która stanowi 50% sił zbrojnych NATO w Europie Centralnej. Co więcej - liczebność Bundeswehry mogłaby nawet wzrosnąć kosztem innych zachodnioeuropejskich państw NATO, na przykład wojsk brytyjskich czy też holenderskich.

W dniu 19 lutego 1976 r. państwa socjalistyczne przedstawiły kolejną wersję swej propozycji, postulując: redukcję w

1976 roku o 2-3% amerykańskich i radzieckich sił zbrojnych rozmieszczonych w Europie Środkowej; zamrożenie potencjału militarnego pozostałych 9 państw uczestniczących w rozmowach oraz deklarację o gotowości do podjęcia przez nie redukcji w latach 1977-1978 r.; wycofanie przez Stany Zjednoczone i ZSRR po 2-3 pułki czołgów /razem 200-300 czołgów/, jak również po 54 samoloty-nosiciele broni jądrowej oraz uzgodnionej liczby wyrzutni raketowych i odpowiedniej liczby głowic jądrowych; zredukowanie do końca 1978 r. liczebności sił zbrojnych bezpośrednich uczestników rokowań wiedeńskich o jednakowy dla wszystkich, wspólnie uzgodniony procent.

Kraje socjalistyczne, dążąc do osiągnięcia w możliwie krótkim czasie konkretnych rozwiązań i chcąc obalić twierdzenie państw NATO o rzekomo olbrzymiej przewadze liczebnej wojsk zmierzonych i pancernych państw Układu Warszawskiego w czerwcu 1976 roku przedstawiły dane dotyczące ogólnej liczebności swych wojsk w strefie przyszłych redukcji. Mimo to zachód nadal domaga się, aby siły zbrojne państw Układu Warszawskiego zostały zredukowane w stopniu procentowo większym aniżeli siły zbrojne NATO. Zachód kwestionował przy tym system liczenia jednostek wojskowych, twierdząc iż jednostki wojskowe państw Układu Warszawskiego są liczebnie większe i posiadają więcej czołgów od jednostek państw NATO.

Wychodząc z powyższych założeń państwa NATO 19 kwietnia 1978 roku przedstawiły nową wersję planu redukcji sił zbrojnych i zbrojeń w Europie Środkowej. W wersji tej między innymi postuluje się: ustalić górny pułap sił zbrojnych w Europie Środkowej /ogólny i oddzielnie sił lądowych/; redukcję ograniczyć do sił lądowych; redukcję przeprowadzić w sposób selektywny.

W dniu 8 czerwca 1978 roku państwa socjalistyczne - celem przełamania impasu w rokowaniach rozbrojeniowych i przystąpienia do opracowania konkretnego porozumienia - na 172 plenarnym posiedzeniu przedłożyły nowe propozycje. Propozycje te, będące odpowiedzią państw socjalistycznych na propozycje państw NATO z 19 kwietnia br., mają charakter daleko idącego kompromisu, gdyż w wielu punktach uwzględniają stanowisko państw zachodnich.

Państwa socjalistyczne wyraziły zgodę na ustalenie w wyniku redukcji równych kolektywnych poziomów liczebnych sił zbroj-

nych NATO i Układu Warszawskiego w Europie Centralnej - po 900 tys. żołnierzy, w tej liczbie 700 tys. w siłach lądowych^{x/}. Wyraziły one gotowość ograniczenia redukcji do sił lądowych oraz przeprowadzenia redukcji sił zbrojnych i broni selektywnie, przy czym w odniesieniu do takich typów broni, na które wskazywała strona zachodnia; redukcją w pierwszym etapie mają być objęte siły zbrojne Stanów Zjednoczonych i ZSRR.

Państwa socjalistyczne postulują, aby w pierwszym etapie Związek Radziecki i Stany Zjednoczone zmniejszyły liczebność tych systemów uzbrojenia w Europie Środkowej, które zaproponowały państwa zachodnie, a więc głowic atomowych i niektórych nosicieli broni jądrowej. ZSRR wyraził gotowość redukcji liczby swych czołgów, jak to zaproponowała strona zachodnia^{xx/}.

Zaproponowany przez państwa socjalistyczne mechanizm osiągnięcia, utrzymania i regulowania wspólnego pułapu opiera się na elastycznym regulowaniu selektywnego poziomu wojsk po redukcjach na podstawie mających indywidualny charakter zobowiązań wszystkich 11 bezpośrednich uczestników rokowań. W kołach delegacji państw socjalistycznych podkreślono, że tego rodzaju podejście pozwoliło im zgodzić się na to, aby w pierwszym etapie redukcji Związek Radziecki wycofał 30 tys. żołnierzy z jednostek stacjonujących w Europie Środkowej, podczas gdy Stany Zjednoczone wycofają tylko 14 tys. żołnierzy pod warunkiem, że w rezultacie obu etapów redukcji wszyscy uczestnicy zmniejszą swe wojska o około 11-12%, tak aby utrzymana została istniejąca przybliżona równowaga wojskowa.

Państwa NATO zapowiedziały, że odpowiedzą na nowe propozycje państw socjalistycznych po ich starannym przestudiowaniu i uzyskaniu dodatkowych wyjaśnień. Nie przesądzając treści tej odpowiedzi, wielu realnie myślących polityków zachodnich podkreśla, że nowe propozycje państw socjalistycznych stanowią poważny postęp w trwających już ponad 4 lata rokowaniach, że są one platformą pozwalającą rozwiązać problem redukcji sił zbrojnych i broni w Europie Środkowej. Jednak ostatnia sesja na szczycie NATO w Waszyngtonie, na której opracowano długalowy

x/ Prawda, 8 czerwca 1978 r.

xx/ Trybuna Ludu, 23 czerwca 1978 r.

plan zbrojeń przeczy tym zapowiedziom.

Pierwszy sekretarz KPZR w przemówieniu wygłoszonym 25 czerwca br. w Mińsku powiedział m.in. "Starając się wyprowadzić rozmowy ze ślepego zaułka kraje socjalistyczne przedłożyły w Wiedniu nowe, szerokie i konkretne propozycje. Wymienione zostały w nich konkretne liczby wojsk radzieckich i amerykańskich, które należy wycofać w pierwszym etapie. ZSRR ze swej strony gotów jest wycofać w ciągu roku łącznie trzy dywizje z odpowiednim sprzętem, włącznie z ok. tysiącem czołgów. Zmniejszenie sił zbrojnych NATO i Układu Warszawskiego proponuje się przeprowadzić w ten sposób aby utrzymała się równowaga. W wyniku zmniejszenia liczebności wojsk wszystkich krajów proponuje się ustanowić jednakowy wspólny pułap dla każdego z ugrupowań w Europie Środkowej. Kraje socjalistyczne proponują swym partnerom rozsądny, realistyczny kompromis. Przedkładając te propozycje kraje te wyszły dalej niż w pół kroku. Zwracamy się do krajów NATO: przystąpmy wreszcie do dzieła"^{x/}.

3.3.4. Rokowania SALT

Z chwilą przełamania monopolu atomowego USA przez ZSRR; kiedy Amerykanie zrozumieli, że ich terytorium stało się osiągalne dla broni raketowo-jądrowej ich stosunek do spraw rozbrojenia się zmienił. W styczniu 1967 r. prezydent Stanów Zjednoczonych Johnson wystąpił w nocie do rządu ZSRR z propozycją zamrożenia kosztownej budowy systemu obrony przeciwraketowej. W marcu tegoż roku rząd ZSRR wyraził zgodę na podjęcie rokowań w sprawie ograniczenia budowy rakiet zarówno ofensywnych, jak i obronnych. Po podpisaniu w sierpniu 1968 r. układu o nierozprzestrzenianiu broni nuklearnej oba rządy ogłosiły decyzję o rozpoczęciu 17 listopada 1968 r. w Helsinkach rokowań SALT^{xx/}. Rozmowy były prowadzone do maja 1972 r. W toku rozmów o ograniczeniu zbrojeń strategicznych ZSRR i Stany Zjednoczone podpisały we wrześniu 1975 r. porozumienie w sprawie środków zmniejszają-

x/ Życie Warszawy, 26 czerwca 1978 r.
xx/ Skróty przyjęte przez prasę/od Strategic Arms Limitation Talks/. Rozmowy o ograniczeniu zbrojeń strategicznych.

cych ryzyko wybuchu wojny na skutek przypadkowego użycia broni jądrowej, a także w sprawie polepszenia łączności między Moskwą a Waszyngtonem za pośrednictwem tzw. "gorącej linii"^{x/}. Po zakończeniu siódmej rundy rozmów w maju 1972 r. podpisano w Moskwie układ o ograniczeniu systemów obrony przeciwrakietowej^{xx/} oraz układ o niektórych środkach w zakresie ograniczenia strategicznych zbrojeń ofensywnych^{xxx/}.

Pierwszy z wyżej wymienionych układów zobowiązuje strony do:

- posiadania systemów obrony przeciwrakietowej jedynie w dwóch rejonach /jeden wokół stolicy, drugi wokół naziemnych wyrzutni międzykontynentalnych/; każdy z rejonów powinien zajmować obszar o promieniu do 150 km, jego wyposażenie zaś nie może przekroczyć 100 wyrzutni pocisków rakietowych i takiej samej liczby pocisków przechwytyjących; liczba systemów radiolokacyjnych w każdym rejonie została ograniczona do 18;

- nierozmieszczania systemów obrony przeciwrakietowej na morzu, w powietrzu, przestrzeni kosmicznej oraz ruchomych urządzeń naziemnych;

- nieprzekazywania tych systemów innym państwom;
- respektowania ustalonych ograniczeń w zakresie modernizacji systemów obrony przeciwrakietowej;
- niezakłócania narodowych technicznych środków kontroli strony drugiej.

Podpisany w maju 1972 r. tymczasowy układ o niektórych środkach ograniczenia strategicznych zbrojeń ofensywnych stanowi, że oba mocarstwa:

- począwszy od lipca 1972 r. nie podejmą budowy nowych stałych naziemnych wyrzutni pocisków międzykontynentalnych;

x/ W późniejszych latach ZSRR nawiązał także łączność z Francją i Brytanią.

xx/ Tekst układów patrz - Edmund Jan Osmańczyk, Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ. PWN, W-wa 1974, s.1.

xxx/ Tamże, s.324.

- ograniczą liczbę wyrzutni rakiet balistycznych instalowanych na okrętach nawodnych i podwodnych wyposażonych w rakie-ty balistyczne;

W protokole do tego porozumienia określono dla obydwu mocarstw limity ofensywnych systemów broni strategicznej. Stany Zjednoczone zobowiązały się do posiadania maksimum 44 nowoczesnych okrętów podwodnych wyposażonych w nie więcej niż 710 wyrzutni rakiet. Związek Radziecki przyjął zobowiązanie, że nie przekroczy liczby 62 nowoczesnych okrętów podwodnych i 950 zainstalowa-nych na nich wyrzutni rakiet^{x/}.

W lipcu 1974 r. podczas wizyty L. Breżniewa w Stanach Zjednoczonych układ o ograniczeniu systemów obrony przeciwrakietowej został uzupełniony i poszerzony. Najistotniejszym punktem podpisanego wówczas dokumentu jest ograniczenie prawa każdej ze stron do posiadania jednego rejonu rozmieszczenia systemów obrony przeciwrakietowej.

Kompleks porozumień dotyczących ograniczenia zbrojeń strategicznych Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego zamyka dokument podpisany w listopadzie 1974 r. podczas spotkania L. Breżniewa z G. Fordem we Władywostoku. W porozumieniu tym wytyczono kierunki dalszych rokowań, ustalono też limity ilościowe strategicznych środków przenoszenia ładunków nuklearnych do 1985 roku /bombowców dalekiego zasięgu, międzykontynentalnych rakiet balistycznych odpalanych z lądu i z okrętów podwodnych/ - do 2400 dla każdej ze stron. W tej liczbie może się mieścić nie więcej niż 1320 rakiet do odpalania wielogłowicowych pocisków jądrowych niezależnie naprowadzanych na cel.

Podczas spotkania we Władywostoku strony zawarły porozu-mienie o zasadach prowadzenia rokowań w sprawie przedłużenia ter-minu ważności SALT I do czasu podpisania układu SALT II oraz ustaliły ogólne ramy negocjacji w sprawie układu SALT II. Rozmo-wy w sprawie zawarcia układu SALT II trwają już prawie cztery lata. W ramach tych rozmów w 1977 roku zawarto porozumienie o przedłużeniu ważności tymczasowego układu SALT I do czasu podpi-sania nowego układu SALT II.

x/ Protokół nie obejmuje wyrzutni rakietowych i atomowych okrę-tów podwodnych Wielkiej Brytanii i Francji.

Przez dłuższy czas rozmowy nie ruszyły z miejsca z powodu stanowiska zajętego przez Stany Zjednoczone w sprawie samosterujących pocisków dalekiego zasięgu "CRUISE". Uznane przez Amerykanów, za broń strategiczną dalekiego zasięgu, powinny one podlegać ograniczeniu wraz z innymi systemami strategicznymi, takimi jak międzykontynentalne rakiety balistyczne, rakiety zainstalowane na atomowych okrętach podwodnych i bombowce dalekiego zasięgu.

W komentarzu Prawdy na powyższy temat czytamy:

"Pomimo, że sprawa wydaje się wyjaśniona, Stany Zjednoczone nie rezygnują z prób uzyskania przewagi nad Związkiem Radzieckim. Pretekstem stał się m.in. radziecki bombowiec "BACKFIRE" /wg nomenklatury NATO/, który niektórzy politycy amerykańscy chcieliby traktować jako odpowiednik rakiet samosterujących. Tymczasem "CRUISE", o zasięgu 2500 km mogą być wystrzeliwane z pokładów okrętów nawodnych i podwodnych, albo przenoszone przez bombowce, tak że mają one wszelkie cechy broni strategicznej, która może dotrzeć do terytorium ZSRR "BACKFIRE" natomiast ma zasięg 2200 km i bazują na terytorium ZSRR i z tej prostej przyczyny nie może dolecieć do terytorium USA, a więc nie ma nic wspólnego z bronią strategiczną^{x/}.

Jak przyznaje autor artykułu w "The New Republic"^{xx/} sprawa wcale nie dotyczy samolotu "BRACKFIRE". Zahamowanie rokowań SALT II wynika z faktu, że amerykańscy "jastrzębie" żądają od Cartera zajęcia w rokowaniach SALT II wobec ZSRR bardziej twardego stanowiska.

Po wielu spotkaniach przedstawicieli Związku Radzieckiego i Stanów Zjednoczonych szereg spraw technicznych zostało uzgodnionych. Dalszy postęp w rokowaniach SALT II uzależniony jest od decyzji politycznych.

Według informacji, jakie przeniknęły do prasy^{xxx/}, w skład SALT II mają wejść: Układ obowiązujący 8 lat, w którym zostaną ustalone pułapy strategicznych środków przenoszenia głowic jądrowych oraz protokoł o ograniczeniu niektórych typów nosicieli i głowic bojowych, a także dyslokacji nowych systemów uzbrojenia. W protokole tym zostaną sprecyzowane granice zasięgu amerykańskiego pocisku "CRUISE" i radzieckiego samolotu "BACKFIRE". Nowy układ ma też zawierać postanowienia dotyczące dalszych rokowań w szerszym zasięgu - SALT III.

x/ Prawda, 1.II.1978 r.

xx/ The New Republic tłum. Forum z dnia 2.III.1978 r.

xxx/ Ekspres Wieczorny, 29.12.1977; Życie Warszawy 23.V.1978 r.

Wznowienie rokowań SALT II zostało przyjęte jako nowy krok na drodze do zakończenia tego etapu rozmów w sprawie rozbrojenia.

O znaczeniu tego dialogu dla ludzkości mówił I Sekretarz PZPR 10 października 1974 r. na forum ONZ: "Dialog radziecko-amerykański wywiera doniosły wpływ na sytuację światową, sprzyja ogólnej poprawie stosunków międzynarodowych. Dlatego z wielkim zadowoleniem przyjmujemy zapowiedzi dalszego postępu w tym kierunku. Dialog ten w niczym nie ogranicza, lecz przeciwnie - tworzy bardziej korzystne warunki dla konstruktywnego układu wszystkich państw, w tym średnich i małych, niezależnie od ich ustroju społecznego i stopnia rozwoju gospodarczego, w rozwiązywaniu ważkich problemów poszczególnych regionów i całego świata"x/.

x/ Wybrane problemy międzynarodowe. KiW, W-wa 1977, s.487.

4. WAŻNIEJSZE POROZUMIENIA ROZBROJENIOWE

W okresie od zakończenia drugiej wojny światowej zawarto wiele porozumień rozbrojeniowych dwu- i wielostronnych o bardzo zróżnicowanym charakterze.

4.1. Wielostronne porozumienie rozbrojenie

1. Traktat w sprawie demilitaryzacji i deatomizacji Antraktyki^{x/}, zawarty 1 grudnia 1959 roku w Waszyngtonie. Wszedł w życie 23 czerwca 1961 r. i obowiązuje 30 lat. Traktat zabrania przeprowadzania w Antarktyce wszelkich przedsięwzięć o charakterze wojskowym. Dotychczas traktat podpisało 17 państw, w tej liczbie Polska. Układu nie podpisała ChRL.

2. Układ o częściowym zakazie prób z bronią jądrową w atmosferze, przestrzeni kosmicznej i pod wodą^{xx/}, podpisany 8 sierpnia 1963 roku w Moskwie. Wszedł w życie 10 października 1963 r. Układ zabrania jakichkolwiek prób z bronią jądrową w atmosferze i przestrzeni kosmicznej i pod wodą, zarówno na wodach przybrzeżnych, jak też otwartych wodach mórz i oceanów oraz w każdym innym środowisku, jeśli radioaktywne produkty takiego wybuchu mogłyby pojawić się nad terytorium innego państwa lub na obszarze przez niego kontrolowanym. Do końca 1973 r. układ ratyfikowało 106 państw. Z państw posiadających broń jądrową układu nie podpisały Francja i ChRL.

3. Układ o zakazie umieszczenia na satelitach kosmicznych broni nuklearnej i innych broni masowej zagłady^{xxx/}, podpisany 27 stycznia 1967 r. w Moskwie, Londynie i Waszyngtonie. Wszedł w życie 10 października 1967 r. Układ zabrania umieszczenia na orbicie ziemskiej oraz orbitach innych planet jakichkolwiek rakiet z głowicami jądrowymi lub inną bronią masowego rażenia; umieszczenia w przestrzeni kosmicznej innych obiektów z bronią

x/ Najważniejsze jego postanowienia patrz: Edmund Jan Osmańczyk. Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ. PWN, Warszawa 1974, s.42.

xx/ Dz.U.1963, poz. 288. Dz.U. 1973, poz.30.

xxx/ Treść układu - Edmund Jan Osmańczyk. Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ. PWN, Warszawa 1974, s.923.

masowego rażenia, jak również tworzenia baz wojskowych, budowy umocnień, przeprowadzania manewrów czy prób z każdego rodzaju bronią w przestrzeni kosmicznej. Protokół tego układu zobowiązuje sygnatariuszy do przeprowadzania akcji ratunkowych kosmonautów i zwrotu przedmiotów wyrzuconych w przestrzeń kosmiczną oraz nakłada odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne. Do końca 1973 roku układ podpisało 71 państw. Z mocarstw nie podpisały go Chiny.

4. Traktat o przekształceniu Ameryki Łacińskiej w strefę bezatomową^{x/}. Układ z Tlatelolco/, podpisany 14 lutego 1967 r. Dotychczas Traktatu nie podpisała ChRL.

5. Układ o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej^{xx/}, podpisany 1 lipca 1968 roku w Moskwie, Londynie i Waszyngtonie wszedł w życie 5 marca 1970 r. Układ zabrania państw posiadającym broń jądrową przekazywania jej jakiegokolwiek państwu. Zakaz dotyczy także innych materiałów jądrowych oraz kontroli nad nimi. Zabrania on ponadto państwom przyjmowania tej broni oraz prowadzenia badań mających na celu stworzenie narodowej broni jądrowej. Nie dotyczy badań nad pokojowym wykorzystaniem energii atomowej. Państwa posiadające broń nuklearną zobowiązane zostały do zawarcia specjalnych porozumień z organem ONZ – Międzynarodową Agencją Energii Atomowej w sprawie poddania kontroli posiadanego potencjału produkcyjnego i badawczego. Do końca roku 1973 układ podpisało i ratyfikowało 82 państwa. Z mocarstw układu nie podpisały Francja i ChRL.

6. Układ o zakazie umieszczania broni jądrowej i innych rodzajów broni masowej zagłady na dnie mórz i oceanów oraz w ich podłożu^{xxx/}, podpisany 11 lutego 1971 roku w Moskwie, Londynie i Waszyngtonie. Wszedł w życie 18 maja 1972 roku. Układ zakazuje budowy i umieszczania na dnie morskim, poza 12-milową strefą wód przybrzeżnych, urządzeń przeznaczonych do odpalania lub przechowywania broni jądrowej i innych broni masowego rażenia.

x/ Szeroko o tej sprawie pisze Zbigniew Bako: Droga do Światowej Konferencji Rozbrojeniowej. MON. Warszawa 1975, s.82-87.

xx/ Tekst układu patrz: Wybrane problemy międzynarodowe. KiW, Warszawa 1977, s.458-460.

xxx/ Tekst układu patrz Edmund Jan Osmańczyk: Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ. PWN, Warszawa 1974, s.920-921.

Słabą stroną układu jest to, że zawarte w nim ustalenia nie dotyczą atomowych okrętów podwodnych, które mogą miesiącami przebywać na dnie mórz i oceanów. Do końca 1973 roku układ podpisały 52 państwa. Nie podpisały go Francja i ChRL.

7. Konwencja o zakazie prowadzenia badań, produkcji i gromadzenia broni toksycznych i bakteriologicznych oraz o ich zniszczeniu^{x/}, podpisana 10 kwietnia 1972 roku w Moskwie, Londynie i Waszyngtonie. Konwencja zakazuje gromadzenia szeroko pojętej broni bakteriologicznej wraz ze środkami jej przenoszenia oraz przewiduje zniszczenie posiadanych jej zasobów. Do końca 1972 roku podpisało ją 107 państw. Konwencja wejdzie w życie po jej ratyfikacji przez 22 kraje, w tym kraje będące depozytariuszami, tj. Wielką Brytanią, Stany Zjednoczone i Związek Radziecki. Nie podpisały jej Francja i ChRL.

8. Akt końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie,^{xx/} podpisany 1 sierpnia 1975 roku w Helsinkach. Mówi się w nim m.in. o przestrzeganiu zasad wzajemnej rezygnacji ze stosowania siły lub groźby jej użycia; pokojowego regulowania sporów międzynarodowych oraz o zasadach umacniania zbiorowego bezpieczeństwa. Akt ten podpisały 33 państwa Europy oraz Stany Zjednoczone i Kanada.

9. Konwencja o zakazie wykorzystywania techniki do modyfikacji środowiska naturalnego w celach militarnych i wrogich, podpisano 18 maja 1977 roku w Genewie. Konwencję powyższą podpisały 33 państwa.

4.2. Porozumienie dwustronne Związek Radziecki - Stany Zjednoczone

1. Porozumienie dotyczące systemu bezpośredniej łączności między rządami wielkich mocarstw w celu zmniejszenia niebezpieczeństwa przypadkowej wojny nuklearnej^{xxx/}, podpisane 20 czerwca 1963 roku. 30 września 1971 roku podpisano w Moskwie drugie porozumienie w tej sprawie, włączając w system bezpośredniej łącz-

x/ Rezolucje ONZ w tej sprawie tamże, s.112-113.

xx/ Tekst Aktu Końcowego. Wybrane problemy międzynarodowe. KiW, Warszawa 1977, s.502-508.

xxx/ Tekst porozumienia patrz Edmund Jan Osmańczyk: Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ. PWN, Warszawa 1974, s.706-707.

ności dwa kanały łączności satelitarnej /"Mołnija" i "Intelsat"/. Obydwa porozumienia weszły w życie z dniem podpisania, nie podlegając procedurze ratyfikacyjnej.

2. Porozumienie dotyczące zapobiegania incyidentom na otwartym morzu i w powietrzu, podpisane 25 maja 1972 r. w Moskwie. Zawiera ono postanowienia dotyczące bezpieczeństwa żeglugi okrętów sił morskich Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego na otwartym morzu oraz sił powietrznych tych państw przelatujących nad otwartym morzem. Porozumienie przewiduje wyprzedzające notyfikowanie przedsięwzięć, które mogłyby stanowić niebezpieczeństwo dla obu stron.

3. Traktat SALT I, w ramach którego 26 maja 1972 roku rządy USA i ZSRR podpisały:

a/ Układ o ograniczeniu systemów obrony przeciwrakietowej^{x/}

b/ Tymczasowe porozumienie o niektórych środkach w zakresie ograniczania strategicznych zbrojeń ofensywnych^{xx/}.

4. Porozumienie o zapobieganiu wybuchowi wojny nuklearnej^{xxx/} podpisano 22 czerwca 1973 r. w Waszyngtonie. Porozumienie zobowiązuje obie strony do powstrzymywania się od grożenia siłą lub jej użycia przeciwko drugiej stronie, przeciwko sojusznikom drugiej strony, a także innym krajom. W porozumieniu podkreślono konieczność postępowania, szczególnie w okolicznościach zagrażających pokojowi, w taki sposób, aby uniknąć sytuacji, w której mogłoby dojść do zbrojnej konfrontacji.

5. Układ o ograniczeniu podziemnych doświadczeń z bronią jądrową^{xxxx/}, podpisany 3 lipca 1974 roku w Moskwie. Układ, zawarty na okre 5 lat, zobowiązuje strony do powstrzymania się z dniem 31 marca 1976 roku od podziemnych doświadczeń z bronią jądrową o sile powyżej 150 kiloton w celach wojskowych.

6. Protokół w sprawie ograniczenia systemów obrony przeciwrakietowej, podpisany 3 lipca 1974 r. w Moskwie.

7. Porozumienie w sprawie przedłużenia Tymczasowego porozumienia o niektórych środkach w zakresie ograniczenia strategicznych zbrojeń ofensywnych z maja 1972 r. do czasu zawarcia układu SALT II, podpisane w 1977 roku.

x/ Tamże, s.1-2.

xx/ Tamże, s.324.

xxx/ Tamże, s.930-931.

xxxx/ Komentarz układu patrz: W.Wiktorow, A.Karenin: Na puti k wojennoj razriadkie. Moskwa 1975, s.58-63.

5. BIBLIOGRAFIA

1. Zbigniew BAKO. Droga do światowej konferencji rozbrojeniowej. MON, W-wa 1975.
2. Encyklopedia Powszechna, t.1-4, PWN, W-wa 1973-76.
3. W.N. FIODOROW. OON i strategia mira. Moskwa 1975.
4. Andrzej JACEWICZ. Pojęcie siły w Karcie Narodów Zjednoczonych. MON, W-wa 1977.
5. Nikołaj LEBIEDIEW. Nowy etap stosunków międzynarodowych. KiW, W-wa 1978.
6. J.P.Murray. Od Jałty do rozbrojenia, KiW, W-wa 1964.
7. J. Nalin, A. Nikołajew. Sowietский Союз и европейская безопасность. Moskwa 1971.
8. Edmund Jan Osmańczyk. Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ, PWN, W-wa 1974.
9. Rozbrojenie, szkice i rozprawy. PISM, W-wa 1966.
10. J.R. TOURNOUX. Po raz pierwszy ujawnione. KiW, W-wa 1977.
11. Andrzej TOWPIK. Bezpieczeństwo międzynarodowe a rozbrojenie, PISM, W-wa 1970.
12. Włodzimierz WIECZOREK. Rozbrojenie - teoria i praktyka. KiW, W-wa 1968.
13. W. WIKTOROW, A. KARENIN. Na puti k wojennoj razriadkie. Moskwa 1973.
14. Wybrane problemy międzynarodowe. KiW, W-wa 1977.

Druk ASG OXV-7895 zam. nr 2231 z dn. 11.09.78 r.

